

Een analyse van interpretaties van 'respect voor dieren' van stakeholders in de veesector in Nederland, en van de achterliggende morele opvattingen over de positie van dier en mens

Erin Branwen van de Weijer

Universiteit Utrecht

Respect Voor Dieren

Een analyse van interpretaties van 'respect voor dieren' van stakeholders in de veesector in Nederland, en van de achterliggende morele opvattingen over de positie van dier en mens

Deze rapportage is onderdeel van een onderzoekstage die uitgevoerd is in het kader van de Master Applied Ethics, Ethiek Instituut, Universiteit Utrecht

Auteur: Erin van de Weijer, MA
Begeleider: dr. Franck L.B. Meijboom

December 2010

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
I. Opzet en methode	9
1.1 Onderzoeksvraag	
1.2 Methode	
1.3 Opzet rapportage	
II. Standpunten over respect van stakeholders uit de veesector in Nederland	12
2.1 Pluimveefokker 1	
2.2 Pluimveefokker 2	
2.3 Onderzoeker varkensgenetica	
2.4 Pluimveearts	
2.5 Varkenshouder	
2.6 Transporteur	
2.7 Beleidsmedewerker dierenbeschermingsorganisatie	
2.8 Kwaliteitsmanager supermarkt	
2.9 Consument 1	
2.10 Consument 2	
III. Morele theorie achter praktische standpunten	35
3.1 Gedeelde relevantie, maar verschillende basis	
3.2 Drie keer een continuüm	
3.3 Respect: het dier in zijn waarde laten	
3.4 Respect: het zorgen voor gezondheid en welzijn van het dier	
3.5 Respect: medemenselijkheid	
3.6 Respect: een relationeel begrip	
IV. Beleidsimplicaties: respect operationaliseren vraagt om keuzes	42
4.1 Respect: breed gedragen maar niet eenduidig	
4.2 Expliciteren: respect is meer dan een kapstok	
4.3 Keuzebepaling: het prijskaartje van respect	
Dankwoord	44
Literatuur	45

INLEIDING

In de inleiding van de Nota Dierenwelzijn¹ constateert de voormalig Minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit dat steeds meer mensen in de Nederlandse samenleving zich zorgen maken over de manier waarop we omgaan met dieren. In het licht van deze zorgen en van de verantwoordelijkheid die de mens draagt voor de aarde, stelt zij dat, zoals in het coalitieakkoord is vastgelegd, *respect* voor het leven van mens, dier en natuur het leidende beginsel is. De Nota Dierenwelzijn is dan ook tot stand gekomen in het kader van *respect* voor het dier en een *respectvolle* omgang met het dier. In het derde hoofdstuk van de nota, 'Visie, ambitie en aanpak', in de paragraaf over de menselijke verantwoordelijkheid voor dieren, schrijft de Minister: "Omdat dieren levende wezens zijn en positieve en negatieve emoties en pijn kunnen ervaren, moet de mens *respectvol* met het dier omgaan". Vervolgens, in de paragraaf over definities van dierenwelzijn, concludeert zij dat: "Dierenwelzijn de kwaliteit van het leven van het dier betreft, waarbij de houder de 'vijf vrijheden' *respecteert* en daarmee de grenzen van het adaptatievermogen van het dier niet overschrijdt". In de daaropvolgende paragraaf over de LNV-visie en ambities schrijft de Minister dat haar inzet is dat "de samenleving de komende jaren meer inzicht krijgt in, en *respect* ontwikkelt vóór het natuurlijke gedrag en de daaraan gerelateerde behoeften van dieren in hun omgeving".

De Nota maakt duidelijk dat dieren waardevol zijn en dat wij mensen bepaalde verantwoordelijkheden hebben ten opzichte van dieren. Het is echter minder helder wat het woord *respect* nu precies betekent in de genoemde punten. Dit is niet enkel een probleem van de Nota Dierenwelzijn. 'Respect' is een woord dat met grote regelmaat, maar ook in zeer verschillende situaties gebruikt wordt, zoals in politiek, religie en cultuur. Hierdoor is het in het dagelijks gebruik vaak onduidelijk wat er nu precies met dit begrip bedoeld wordt. Dat geldt niet in de laatste plaats voor het gebruik van het concept 'respect' in onze omgang met dieren.

Hieruit spreekt de noodzaak van een interpretatie van de inhoud en betekenis van respect voor dieren, om er zo greep op te kunnen krijgen en het concept uiteindelijk te kunnen operationaliseren voor het dierbeleid. Om dit te bereiken is het essentieel om te bepalen (1) wat er verstaan wordt onder respect, (2) hóe belangrijk dieren zijn en (3) hóe ver onze verantwoordelijkheid voor dieren reikt. Deze vragen kunnen worden samengevat in de volgende onderzoeksvraag:

Wat betekent 'respect voor het dier' in verschillende dierpraktijken voor de morele positie van het dier en de daaruit volgende menselijke verplichtingen?

Deze vraag zal centraal staan in het vervolg van dit rapport.

¹ Nota Dierenwelzijn (2007), Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

HOOFDSTUK 1

OPZET EN METHODE

1.1 Onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag is:

“Wat betekent ‘respect voor het dier’ in verschillende dierpraktijken voor de morele positie van het dier en de daaruit volgende menselijke verplichtingen?”

In dit rapport wordt deze vraag op drie verschillende maar gerelateerde niveaus geanalyseerd:

I. Op een *conceptueel* niveau:

Het gaat hier primair om de vraag wat men verstaat onder het begrip 'respect'. Welke interpretaties zijn er en is er een interpretatie die door meerdere stakeholders gedragen wordt?

Daarnaast speelt de vraag wat de toegevoegde waarde is van het concept 'respect voor dieren' in de discussie over de waardering van dierenwelzijn.

Tot slot staat de achtergrond van en de basis voor respect voor dieren centraal. Is het respect gebaseerd op eigenschappen en belangen van het dier zelf of is het een resultaat van respect voor een derde partij?

II. Op een *moreel* niveau:

Welke claims met betrekking tot de morele positie van het dier zijn impliciet of expliciet gerelateerd aan de verschillende interpretaties van 'respect voor dieren'?

Verwijzen de interpretaties naar gelijkwaardigheid van mens en dier, of hebben mensen een hogere morele status dan dieren? Is er verschil in de morele status van verschillende diersoorten?

III. Op een *normatief* niveau:

Een bepaalde invulling van het concept 'respect' impliceert niet enkel een visie op de morele positie van het dier, maar is ook direct verbonden met de vraag: welke verplichtingen volgen uit het respect voor dieren?

1.2 Methode

Dit rapport is gebaseerd op empirisch onderzoek in de vorm van een tiental diepte-interviews met stakeholders, gecombineerd met een analytisch onderzoek naar verschillende normatieve standpunten over de inhoud en betekenis van 'respect voor dieren'.

De interviews hebben als doel om de diversiteit aan morele opvattingen over respect te inventariseren en te expliciteren. Bij dit empirische deel werd niet gestreefd naar representativiteit, maar naar inzicht in en kennis van de breedte en diepte van opvattingen. Mede daarom is ervoor gekozen om geen expliciete verwijzingen te noemen.

In deze rapportage worden verschillende visies op 'respect voor dieren' van actoren in de pluimvee- en varkenssector gepresenteerd en geanalyseerd. Vervolgens wordt gekeken naar de achterliggende normen en waarden van deze visies, en worden deze in een moreel theoretisch perspectief geplaatst. De keuze voor een focus op deze twee sectoren is ingegeven door het feit dat dierenwelzijn per sector verschillend geïnterpreteerd en ingevuld wordt en ook tot verschillende praktische dilemma's leidt. Eén van de vragen die in dit rapport gesteld zijn, is of deze verschillen ook aan de orde zijn bij het concept 'respect voor dieren'.

De interviews als kern van het empirisch onderzoek hebben als doel:

- inventariseren en expliciteren van de verschillende interpretaties van het concept 'respect voor dieren';

- inzicht krijgen in welke opvatting over de morele positie van het dier ten grondslag ligt aan de concrete conceptuele visies van de stakeholders over 'respect voor dieren';
- inzicht krijgen in de relatie tussen de conceptuele en morele opvattingen over 'respect voor dieren' van de stakeholders en de menselijke verplichtingen jegens dieren;
- inzicht krijgen in de rol die de specifieke dierpraktijk waarin de stakeholders opereren speelt in de interpretatie en de waardering van 'respect voor dieren'.

Om binnen de grenzen van dit onderzoek zoveel mogelijk verschillende perspectieven te verzamelen is geprobeerd om de keten binnen de veesector aan te houden. De vraag die gesteld is, is: *Wat betekent 'respect voor dieren' voor:*

- *een fokker?*
- *een reguliere dierhouder?*
- *een transporteur?*
- *een dierenarts?*
- *dierenbeschermingsorganisaties?*
- *supermarkten die vlees en zuivel in- en verkopen?*
- *de consument?*

De hoofdvragen die de basis vormen voor de interviews zijn in te delen in de eerder genoemde categorieën:

I. Conceptuele opvattingen over 'respect voor dieren'.

- In welke relatie staat u met dieren?
- Wat verstaat u onder respect voor mensen?
- Wat verstaat u onder respect voor dieren?
- Vindt u respect voor dieren belangrijk en waarom (niet)?

II. 'Respect voor dieren' en morele opvattingen over de positie van het dier.

- Hoe uit respect voor dieren zich bij u in de praktijk?
- Ziet u een verschil tussen respect voor mensen en respect voor dieren?
- Ziet u een waardeverschil tussen mensen en dieren?
- Is er voor u een verschil in respect/waarde tussen landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren?

III. Normatieve verplichtingen die volgen uit 'respect voor dieren'.

- Is respect voor dieren bij u wel eens in conflict gekomen met iets anders?
- Hoe ziet voor u de ideale veesector eruit?

1.3 Opzet rapportage

Om de verschillen en overeenkomsten op conceptueel, moreel en normatief niveau inzichtelijk te maken, is gekozen om de interviews in dit rapport op een uniforme manier te presenteren. Hierbij is gekozen voor een structurering van de resultaten die in lijn is met de interviewvragen en die recht kan doen aan de gevonden diversiteit. Er is gekozen voor de volgende structuur:

1. Achtergrond en functie van de geïnterviewde.

Hier wordt kort ingegaan op de persoonlijke professionele achtergrond van de geïnterviewde en zijn of haar rol in de keten.

2. Respect voor dieren.

Onder dit kopje worden conceptuele visies op 'respect voor dieren' weergegeven.

3. Respect voor dieren in praktijk.

Hier wordt ingegaan op de vraag hoe de geïnterviewden in praktijk concreet invulling geven aan hun visie op respect voor dieren.

4. Waarde van dieren en mensen.

De visie op respect is in alle gevallen impliciet of expliciet gerelateerd aan opvattingen over de morele positie van het dier, de mens en de natuur. Onder dit kopje worden die claims geëxpliciteerd.

5. Respect voor dieren in conflict.

Aangezien we vaak niet alleen dieren waarderen, maar ook andere waarden erkennen, kan respect voor dieren in de praktijk daarmee in conflict komen. De vraag hierbij is zowel of en waar de geïnterviewden zulke conflicten ervaren en hoe zij daarmee omgaan.

6. De ideale sector.

Hier worden de ideaalbeelden van de geïnterviewden weergegeven. Het gaat hierbij niet (enkel) om een weergave van utopische situaties, maar om de visie van de geïnterviewde weer te geven als het gaat om die situatie waarin respect voor dieren tot zijn volle recht kan komen.

Op basis van de interviews is het niet alleen mogelijk om op conceptueel niveau verschillen en overeenkomsten te benoemen. Het is ook mogelijk om praktijkverschillen en beleidsvragen terug te voeren op fundamentele verschillen op het gebied van ethische theorie. In hoofdstuk 3 volgt daarom een analyse van de morele theorie die schuilgaat achter de praktische standpunten. Op basis van deze combinatie van empirisch onderzoek en ethisch theoretische analyse is het mogelijk om enkele conclusies te trekken over de inhoud en betekenis van respect voor dieren. Dit kan een bijdrage leveren om het begrip 'respect voor dieren' verder te kunnen operationaliseren voor het dierbeleid.

HOOFDSTUK 2

STANDPUNTEN OVER RESPECT UIT DE VEESECTOR IN NEDERLAND

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews gepresenteerd aan de hand van zes invalshoeken die ook centraal hebben gestaan in de interviews:

1. Achtergrond en functie van de geïnterviewde;
2. Respect voor dieren;
3. Respect voor dieren in praktijk;
4. Waarde van dieren en mensen;
5. Respect voor dieren in conflict;
6. De ideale sector.

Deze structurering heeft als doel de verschillen en overeenkomsten op conceptueel, moreel en normatief niveau inzichtelijk te maken.

2.1 Pluimveefokker 1

1. Achtergrond en functie

De directeur Research & Technology van een internationaal fokbedrijf in leghennen, kalkoenen en varkens is van huis uit bioloog, en is zeer geïnteresseerd in gedrag en genen van kippen. Hij studeerde Zoötechniek aan Wageningen Universiteit. In eerdere functies genoot hij erg van het onderzoeken van de dieren: waarom doen dieren wat ze doen? Wat is het genetisch potentieel van het dier? Hij heeft nu vooral managementtaken en zit op kantoor, of hij maakt internationale reizen om te vergaderen met collega's uit de pluimveesector. Hij omschrijft zichzelf en zijn collega's als 'beestenmensen'. In het bedrijf werkt men volgens de principes van Darwin, niet om een natuurlijke, maar om een geleide evolutie te bewerkstelligen van de diersoorten waarmee gewerkt wordt.

2. Respect voor dieren

Een algemene definitie van respect is voor deze pluimveefokker het in hun waarde laten van de andere partijen, wie dat ook zijn. Dit betekent ook, zeker in de internationale context waarin hij werkzaam is, dat je de andere partijen duidelijk laat zien waar je zelf staat. Tegelijk is het krijgen van respect voor hem ook nodig in het persoonlijk functioneren. Respect voor dieren komt pas op de tweede plaats, want respect tussen mensen onderling vindt hij belangrijker. Dieren en mensen zijn zeker niet gelijkwaardig. Hij vindt, vanuit christelijke inspiratie, dat mensen het beheer mogen voeren over dieren. We behoren dat wel met respect doen, maar dieren zijn wel wezens van een andere orde dan mensen, stelt hij. Het probleem waar je tegen aanloopt in het werken met dieren is de vraag welke waarde je wel en welke waarde je niet moet respecteren. "Je kunt immers van dieren niet horen hoe het zit." Je kunt wel inschattingen maken over hoe dieren zich voelen, maar die zijn dan heel erg gekleurd door je persoonlijke ervaring. In principe vindt hij dat dieren in iedere situatie geplaatst mogen worden, en dat ze in principe dus ook genetisch gemanipuleerd mogen worden. In feite ontwerpen wij dieren, zegt hij, we verbeteren honderden van hun eigenschappen. "Wij hebben een beeld van hoe het dier er aan het einde van het proces uit moet zien." In het bedrijf wordt er over dieren gesproken in termen van producten, input, output, en geld. Dat lijkt niks meer met dieren zelf te maken te hebben. Aan de andere kant, vertelt hij, staan de mensen in zijn bedrijf juist ook heel dicht bij de dieren, zij werken ermee. Hij denkt dat zijn mensen, meer dan wie ook, in staat zijn om een dier te begrijpen. Er wordt naar alles gekeken. Hoewel, bij kippen geldt dat niemand op individuele basis kijkt naar een kip, "behalve iemand die een petkip heeft misschien."

De dieren uit zijn bedrijf komen bij grote bedrijven terecht die op een meer afstandelijke manier met dieren omgaan, maar ook bij kleinere bedrijven waar de boer praktisch al zijn dieren kent. Volgens hem zijn mensen geneigd om bestaande gewoontes waar je aan gewend bent geraakt te accepteren. "Je eigen normen verschuiven richting de praktijk. Wat eigenlijk aangeeft dat die normen ontzettend subjectief zijn." Het is erg moeilijk om overeenstemming over die normen te bereiken. Je kunt immers je eigen patronen en gewoontes nooit helemaal uitschakelen en ergens

helemaal fris naar kijken. Ook loop je het risico in dit vak dat je normen en waarden beïnvloed worden door je zakelijke belangen. "Heel veel mensen buiten ons bedrijf verwachten ook niet anders: wij gaan gewoon voor de centen en voor de rest kan het ons niks schelen." Maar hij vindt dit een verkeerde instelling, al erkent hij wel dat er een spanningsveld bestaat tussen zakelijke belangen en de belangen van de dieren. Hij en zijn collega's leven dan wel van de dieren, maar zo beperkt als simpel bezit mag je het volgens hem niet zien.

3. Respect voor dieren in praktijk

Het respectvol omgaan met dieren binnen het bedrijf is niet zo makkelijk concreet te omschrijven. Het respect zit volgens hem vooral in de mensen zelf, het is een soort aangeboren respect, en het komt spontaan tot uiting, niet door middel van bepaalde regels. "Mensen die werkelijk respectloos met dieren omgaan die worden eruit gebonjourd, want dat is voor niemand van onze normale collega's acceptabel." De manier waarop men in fokbedrijven met dieren bezig is, is van een andere orde dan in bijvoorbeeld productiebedrijven. Dieren worden heel rustig en aandachtig behandeld en onderzocht, al hun eigenschappen kunnen immers van belang zijn. Wanneer je met dieren werkt, ga je er vanzelf van houden, ga je ze vanzelf interessant en leuk vinden, denkt hij. Een respectvolle houding jegens dieren wordt dus niet expliciet in regels gevat, maar er wordt eigenlijk impliciet vanuit gegaan. Respect voor dieren betekent dan dat je dieren in hun waarde laat. Dit blijft in de praktijk een lastige definitie, want wanneer overschrijd je de grens? In het fokbedrijf worden dieren relatief vriendelijk behandeld, ze leven langer en hebben meer ruimte dan in reguliere productiebedrijven. Daar

"Het respectvol omgaan met dieren binnen het bedrijf is niet zo makkelijk concreet te omschrijven. Het respect zit vooral in de mensen zelf."

vraagt de situatie dan ook naar. Je moet kijken naar wat het dier in zijn specifieke situatie nodig heeft. In

bepaalde situaties willen kippen helemaal niet lopen, zegt hij. Als het een kip werkelijk onmogelijk wordt gemaakt om aan een aantal basisbehoeften te voldoen, waardoor het gefrustreerd raakt, dan laat je een kip niet in haar waarde. Dan moet je een andere manier vinden, vindt hij. De kippen uit het bedrijf zouden het waarschijnlijk niet kunnen redden in de vrije natuur. Dat hoeft geen probleem te zijn volgens hem: zolang je ze binnen het systeem waarin ze worden gehouden maar met respect behandelt (zorgt dat ze aan de basisbehoeften kunnen voldoen), "dan vind ik dat wij aan onze plicht of de noodzaak van respect voor dieren voldaan hebben. Dus zolang we de omstandigheden creëren waarin we aan de basisbehoeften van de dieren kunnen voldoen, vind ik dat wij op een respectvolle manier bezig zijn". Deze pluimveefokker maakt geen onderscheid tussen landbouwdieren en gezelschapsdieren. Al deze dieren verdienen om op een respectvolle manier behandeld te worden, waar rekening wordt gehouden met hun soortspecifieke basisbehoeften.

4. De waarde van dieren en mensen

Geïnspireerd door het Christelijk geloof vindt deze pluimveefokker dat mensen het beheer mogen voeren over dieren. Mens en dier zijn zeker niet gelijkwaardig aan elkaar. Respect voor dieren komt dan ook op de tweede plaats, mensen staan hoger in de morele hiërarchie.

5. Respect voor dieren in conflict

"Als er dingen in ons bedrijf zouden gebeuren die ik werkelijk respectloos zou vinden ten opzichte van dieren, dan zou ik daar natuurlijk wat aan doen, of proberen te doen. Ik vind ook dat ik dat vanuit mijn positie moet doen." Een voorbeeld zou zijn dat de gefokte dieren door hun genetische aanleg onvermijdelijk in de problemen komen, terwijl er wel een markt voor deze dieren is. Dan is het dilemma voor de pluimveefokker: moet je doorgaan of niet. In de praktijk komt dit echter niet zo snel voor, want ook de klanten willen gezonde en sterke dieren. "In onze fokprogramma's zit automatisch al ingesloten dat wij naar een balans van kenmerken zoeken."

6. De ideale sector

Het is lastig te bepalen hoe de ideale pluimveesector eruit ziet. Het hangt erg af van de plaats waar je bent op de wereld. Er zijn grote verschillen tussen landen. In Brazilië en landen in Azië is het vaak nog een luxe issue om over de waarde van dieren te praten. "Wij gaan in Nederland, of in West-Europa, stukken verder dan ze in Thailand of China gaan, en ik denk eigenlijk dat wij zowel onze kennis als onze normen en waarden op dat terrein kunnen exporteren. Op beide punten kunnen we een leidersrol vervullen, maar we moeten niet zo ver gaan, en dat is respect voor mensen denk ik, dat wij denken dat wij de wijsheid in pacht hebben, en dat wij die dan maar eens even over de wereld moeten verspreiden omdat onze wijsheid nou een keer de enige juiste is. Want ik denk dat dat een misvatting is."

Hij vindt het belangrijk om open te staan voor de ontwikkelingen in de maatschappij. Je bent er immers onderdeel van en "je beheert als het ware een stukje van het erfgoed, en moet dan wel goed luisteren naar wat iedereen daarvan vindt." Al is niet iedereen in het bedrijf het met deze open houding eens. Niet iedereen vindt dat iedereen zich maar met het bedrijf mag bemoeien. "Ik vind dat heel legitiem, dat mensen zich daar wel mee bemoeien. Ze moeten aan de andere kant ook begrijpen hoe wij daarin staan. Wij zijn een bedrijf en wij zijn niet een soort politieke instelling die een deel van de biodiversiteit beheert, en verder democratisch werkt. Wij moeten ook gewoon geld verdienen en ons brood op de plank krijgen."

2.2 Pluimveefokker 2

1. Achtergrond en functie

De Global Marketing Director van een internationaal fokbedrijf in vleeskuikens heeft Zoötechniek gecombineerd met bedrijfskunde gestudeerd aan Wageningen Universiteit. In zijn huidige functie bezoekt hij nog wel eens pluimveestallen, maar hij besteedt de meeste tijd aan reizen over grote delen van de wereld voor vergaderingen en zakelijke besprekingen. Hij heeft vanuit zijn jeugd – hij is opgegroeid op het platteland en had veel vrienden die boer waren – veel contact met en interesse voor dieren gehad. De uiteindelijke aantrekkingskracht van de pluimveesector was het internationale en het zakelijke aspect ervan. Die businesskant trok hem meer dan de dieren op zich. "Het was niet zo dat ik een voorliefde had voor kippen ten opzichte van andere dieren."

2. Respect voor dieren

Respect voor dieren is heel belangrijk, maar er is een verschil is tussen landbouwdieren en gezelschapsdieren. Veel boeren zouden hun dieren met meer respect of op een andere manier willen behandelen, zolang ze een gelijk inkomen zouden blijven krijgen. "En daarmee wil ik niet zeggen dat boeren heel ruw of respectloos tegen dieren zijn, maar de manier waarop ze gehuisvest worden, de manier waarop ze gemest worden, drukt boeren wel een bepaalde kant op die ze lang niet altijd op willen." Op een gegeven moment is het Amerikaanse bedrijf waarin hij werkzaam is samengegaan met een Franse fokker van o.a. een langzamer groeiende kip. Daarmee is er een hele nieuwe dimensie bijgekomen, zegt hij: "De gekleurde kippen, de langzamer groeiende rassen, vind ik een complete verbreding en verdieping van wat je kunt doen. Want je kunt een veel breder pakket aan producten aanbieden:

meer richting dierenwelzijn en respect. Je kunt fokproducten aanbieden waarmee mensen die dingen ook kunnen behalen." Een klant uit Engeland vertelde hem dat hij het liefst in zijn hele bedrijf, in plaats van in een deel ervan, de traag-groeiende kippen zou willen hebben, maar dat het probleem is dat de afnemer daar niet genoeg voor wil betalen. En uiteindelijk wil de consument niet genoeg betalen. Vooral in deze tijd van economische crisis komt dierenwelzijn op een lager plan te staan.

"Respect voor dieren betekent dan dat je een dier in zijn of haar waarde laat, door te kijken naar het gedrag van het dier en zijn reactie op de omgeving, en daar rekening mee te houden. Niet iedereen heeft echter de ruimte om een dier op deze manier in zijn waarde te laten."

Respect voor dieren betekent dan dat je een dier in zijn of haar waarde laat, door te kijken naar het gedrag van het dier en zijn reactie op de omgeving, en daar rekening mee te houden. Niet iedereen heeft echter de ruimte om een dier op deze manier in zijn waarde te laten. En, mensen projecteren vaak hun eigen persoonlijke situatie op het (huis)dier dat ze hebben. Die strookt niet altijd met de behoeftes van de dieren zelf.

Ook deze pluimveefokker vergelijkt de situatie in Nederland met andere landen. Volgens hem hangt respect voor dieren ook af van in welk stadium van de Piramide van Maslov men zich bevindt: er zijn landen waar mensen blij zijn dat ze iets te eten hebben. Als je het zelf beter krijgt, heb je doorgaans meer geld te besteden, meer tijd om na te denken over je eigen positie en wat je belangrijk vindt. Hoe hoger je komt, hoe groter de kans is dat je mee wilt werken aan dierenwelzijn, legt hij uit. In die zin bepaalt je status heel sterk hoe je met dingen omgaat, als consument. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat de meer welgestelden het ook als goed voor hun imago zien om juist biologische producten te kopen waarbij aan dierenwelzijn is gedacht. Je kunt dan laten zien aan de buitenwereld dat je verantwoord bezig bent.

3. Respect voor dieren in praktijk

Respect hebben voor dieren lijkt toch iets anders te zijn dan te zorgen voor het welzijn van dieren. Als je respect voor dieren hebt, zorg je ervoor dat het welzijn goed in orde is, maar als je zorgt dat het dierenwelzijn goed in orde is, wil dat nog niet direct zeggen dat je ook respect voor dieren hebt. Welzijn is dus onderdeel van respect, maar het is niet hetzelfde. Zorgen voor dierenwelzijn kan immers ook economisch gedreven zijn.

4. Waarde van dieren en mensen

Het verschil tussen respect voor mensen en respect voor dieren is dat respect voor dieren objectiever is dan respect voor mensen. Over het algemeen plaatsen mensen zichzelf boven het dier. Het is meer eenrichtingsverkeer: "je accepteert een dier of je vindt een bepaald dier leuk, en daarom heb je respect voor dat dier of die diersoort of voor alle dieren." Dat is dan bijvoorbeeld

vanuit respect voor het leven. Bij mensen is het juist veel subjectiever. "Je hebt respect voor de mensen en voor de mensheid, je zegt niet: als ik hem niet mag dan sla ik hem tegen z'n gezicht. Dat is een algemene houding, maar aan de andere kant zit er een verdieping in bij mensen. Je hebt respect voor een persoon omdat je die mag. Het is geen eenrichtingsverkeer, het gaat om het gedrag van iemand of hoe iemand op jou reageert, hoe iemand tegen jou doet. Dat is een verdieping ten opzichte van dieren."

Het aspect van wederkerigheid is in relaties tussen mensen belangrijker dan in relaties tussen mens en dier. Wat een dier ook doet, de pluimveefokker zegt het dier te respecteren zoals het is. Als een dier hem zou aanvallen zou hij dat het dier niet kwalijk nemen, want het dier doet zoiets niet zomaar, het is misschien slecht behandeld of voelt zich in het nauw gedreven.

Volgens hem kunnen dieren wel nadenken en kiezen, maar in mindere mate dan de mens. Dieren hebben dan dus eigenlijk vergelijkbare eigenschappen met mensen, al is het misschien in mindere mate. Daar is hij van overtuigd. "Het is ook een wisselwerking tussen mensen en dieren die jou herkennen of naar jou toekomen. De een kan met een bepaald dier veel meer doen dan een ander, daar zit wel degelijk een wisselwerking in. Ik denk ook zeker dat er ook wederzijds respect is, ook van dieren naar mensen toe. Maar dat moet je verdienen en dat kun je opbouwen. Ongetwijfeld."

In principe denkt de pluimveefokker niet dat mensen belangrijker zijn dan dieren. Er is een verschil tussen mensen en dieren, maar dat betekent niet dat hij minder respect heeft voor dieren dan voor mensen. Het verschil zit dan vooral in individuele contacten, waarbij je iemand die je kent en mag meer respecteert dan iemand die verder van je af staat.

5. Respect voor dieren in conflict

Een situatie waarbij zijn houding van respect voor dieren in het gedrang komt is wanneer kippen geslacht moeten worden terwijl er eigenlijk niet zo heel veel met ze aan de hand is. Bij de vogelpest in 2003 moesten er bijvoorbeeld veel gezonde dieren geruimd worden uit voorzorg. Dat is een nadeel van grootschalige productie. En wanneer er kuikentjes met het vliegtuig vervoerd worden en de vliegmaatschappij de welzijnsregels aan haar laars lapt, en de dieren komen in slechte gezondheid of zelfs dood aan, dan is dat alles behalve leuk. "Daar doe je het niet voor". Het verschil in respect tussen landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren zie je bijvoorbeeld bij boeren: een rundveehouder of melkveehouder kent meestal al zijn dieren individueel, bij varkens is dit echter al minder en bij pluimvee is dat meestal helemaal niet het geval. Bij pluimvee wordt ook over koppels gesproken, dus daar gaat het niet om het individuele dier. Wanneer er honderdduizenden kippen door elkaar lopen is het ook onmogelijk om alle dieren uit elkaar te houden, laat staan persoonlijk te kennen. Dit hoeft echter niet te betekenen dat het respect voor de dieren daardoor minder wordt. Maar herkenbaarheid is wel een belangrijke factor bij het respectvol omgaan met dieren. "Als ik naar mezelf kijk dan denk ik dat ik wel degelijk respect voor dieren heb, absoluut, maar aan de andere kant vind ik het soms overdreven als ik zie hoe mensen het dier alleen maar als een kind behandelen. Want het dier is ook weer geen mens."

De pluimveefokker vertelt over hoe hij met zijn bedrijf in de vleeskuikenhouderij in eerste instantie geld probeert te verdienen, maar dat er aan de andere kant ook wel degelijk op dierenwelzijn gelet wordt, waarschijnlijk meer dan bij veel concurrenten. Dit leidt onder andere tot droger strooisel en meer activiteit waardoor de kippen meer bewegen en minder stilzitten. Probleem is dat je steeds tegen de financiële kant aanloopt: de klanten willen (nog) niet genoeg betalen voor een beter dierenwelzijn zolang ze er zelf niet meer door gaan verdienen, of in ieder geval evenveel blijven verdienen. "Maar soms denk ik ook: uiteindelijk zit je wel in de voedselproductie, in de vleesproductie, dus hoeveel respect heb je dan voor dieren? Want je zit wel in een kolom die dieren produceert, fokt, om uiteindelijk geslacht te worden voor vleesconsumptie. Ik ben geen vegetariër, want dan zou ik niet in deze functie zitten, maar aan de andere kant hoeft dat het respect voor dieren toch ook weer niet uit te sluiten."

6. De ideale sector

Qua respect voor dieren zou het zeker beter kunnen in de veesector, vindt hij. Er zijn altijd mensen die volkomen respectloos met dieren omgaan en dat zou voorkomen moeten worden. In de ideale sector zou het concept van de langzaam groeiende kip op grote schaal uitgevoerd worden. Hierbij kan iedereen in de productiekolom en de uiteindelijke consument tevreden zijn.

2.3 Onderzoeker varkensgenetica

1. Achtergrond en functie

Deze onderzoeker in de varkensgenetica studeerde biologie in Wageningen, was toen vier jaar AIO en promoveerde aldaar. Het bedrijf waar hij werkt heeft als voornaamste taak het schatten van de genetische aanleg van fokdieren van over de hele wereld in de vorm van fokwaarden. Alle verwantschappen en prestaties van de dieren worden in databases opgeslagen. Zijn eigen functie houdt voornamelijk in dat hij onderzoek doet op het gebied van fokkerij, en dan met name naar de biologische en fysiologische consequenties ervan.

Hij heeft altijd interesse gehad in dieren, en werkte tijdens zijn studie onder andere met vissen, ratten en varkens. Ook hij is met name geïnteresseerd in hoe het dier in elkaar zit, qua fysiek en qua gedrag. Binnen het bedrijf neemt hij ook plaats in de ethiekcommissie. Hierin wordt gekeken naar kwesties in het fokkerijwezen die ethische discussie op zouden kunnen leveren, zoals het onverdoofd castreren van biggen, of het geluid vanuit de maatschappij dat de dieren veel te ver worden doorgefokt, zodat zeugen niet meer zelf voor al hun biggen kunnen zorgen. Tijdens zijn periode als AIO kwam hij veel met dieren in aanraking, maar nu speelt zijn werk zich vooral achter de computer af.

2. Respect voor dieren

Respect voor mensen betekent dat je elkaars mening respecteert, ook al ben je het niet met elkaar eens. Een ander voorbeeld is respect voor ouderen. Het is moeilijk uit te leggen wat dat precies betekent: "Misschien respect voor wat iemand in zijn leven heeft meegemaakt, bereikt heeft, respect voor iemands levenservaring." Het is trouwens niet altijd zo dat hij andermans mening respecteert. Met sommige mensen

kun je het zo radicaal oneens zijn dat hij zich afvraagt of je die meningen dan nog wel respecteert. Dan val je als het ware terug op een meer basale houding van respect voor ieder leven: ook al ben je het oneens met iemand, je zou diegene niks aandoen. "Iedereen is een mens met zijn eigen mening en dat kan verschillen van wat jij zou doen, je hoeft een ander niet op te leggen wat jij vindt. De een is niet meer waard dan de ander."

"Behalve dat je het dier als gebruiksvoorwerp kunt zien, moet je ook rekening houden met de individuele wensen en behoeftes van het dier. Die moet je respecteren."

Bij respect voor dieren gaat het volgens hem om het idee dat dieren ook een bepaalde intrinsieke waarde hebben. Behalve dat je het dier als gebruiksvoorwerp kunt zien, moet je ook rekening houden met de individuele wensen en behoeftes van het dier, die moet je respecteren. Als je daar ten volle rekening mee zou houden, dan zou je de dieren niet kunnen fokken. Daarom ziet hij respect voor het dier binnen het kader van de fokkerij. "Je gaat er dan al vanuit dat je dieren houdt om ze later te slachten om er vlees van te krijgen. Maar binnen dat kader vind ik wel dat je respect behoort te hebben voor de eigenwaarde van het dier."

3. Respect voor dieren in praktijk

Respect voor dieren uit zich er voor hem in dat je zo goed mogelijk zorgt voor het welzijn van het dier. Je doet dat eigenlijk automatisch al, zegt hij, omdat je wilt dat die dieren goed produceren en dat er zoveel mogelijk biggetjes overleven. Dan kom je automatisch op maatregelen die het welzijn van de dieren bevorderen. Je moet zorgen dat je een stal zo inricht dat het dier er zich prettig in kan voelen. Het is wel moeilijk om te zien wanneer een dier zich echt prettig voelt, maar je kunt meestal wel aan het gedrag en het uiterlijk van het dier zien of het wel of geen stress heeft. "Als de dieren bijvoorbeeld goed eten en goed groeien, er goed uitzien, als ze niet met elkaar vechten en als er niet te veel dieren doodgaan, etc., dan lijkt het erop dat het welzijn van de dieren goed is." Het feit dat dieren in biologische bedrijven meer ruimte hebben, meer kunnen lopen, wil volgens hem niet altijd zeggen dat het welzijn van de dieren daar ook beter is. Het is vaak het idee van massa-industrie en het dier als ding wat mensen tegenstaat, maar mensen projecteren vaak hun eigen ideeën op het dier, en dat is niet altijd fair. Varkens in varkensflats worden net zo goed verzorgd als dieren op de begane grond. Dieren in de intensieve veehouderij kunnen hun natuurlijke behoeften minder goed volgen dan dieren die meer ruimte hebben in biologische bedrijven, maar: "Als alles kleinschaliger wordt en meer biologisch, dan kun je niet meer voor deze kostprijs produceren. Maar ja, mensen kopen weinig biologisch want dat is te duur. Ze vinden dierenwelzijn wel belangrijk maar willen niet meer betalen." Het houden van dieren op biologische wijze is ook niet zonder meer goed voor het milieu, vanwege bijvoorbeeld verhoogde stikstofverontreiniging. Daarbij, vertelt hij, gaan er in de biologische varkenshouderij meer biggen

dood dan in de reguliere. Dat komt waarschijnlijk omdat de omstandigheden er minder strak gecontroleerd zijn. Juist doordat ze meer ruimte hebben komen ze eerder onder de moeder terecht of worden ze eerder vertrappt.

Castratie is een voorbeeld van wat hij echt niet vindt kunnen, dat tast de intrinsieke waarde van het dier teveel aan, dat is niet ethisch verantwoord. Een ander voorbeeld is het afknippen van de krulstaart. "Uiteindelijk ga je het dier toch teveel aanpassen aan het houderij-systeem wat jij voor ogen hebt, en dat is ook niet altijd goed." Het gebruik van dieren voor hun vacht moet tot op zekere hoogte kunnen volgens hem, zolang de dieren maar goed behandeld en gehouden worden. Het is wel moeilijk om een grens aan te geven, zegt hij. En het is moeilijk om consequent te zijn. Maar hij zou niet willen zeggen dat de grenzen openliggen voor wat we met dieren kunnen doen, zolang ze maar goed behandeld worden. "Je moet dat per geval bekijken en dat dan beoordelen. Je kunt niet zondermeer zeggen dat alles mag zolang dieren maar goed behandeld worden of niet met uitsterven worden bedreigd."

4. Waarde van dieren en mensen

Hij vindt dat dieren minder waard zijn dan mensen, want als je dieren fokt en dieren gebruikt voor voedselvoorziening, dan heb je volgens hem inherent de mening dat jij boven dieren staat. Je hebt de intrinsieke waarde van het dier te respecteren, maar als basis ga je er wel vanuit dat je de dieren gebruikt voor voedselvoorziening. Mensen zou je zo niet behandelen, maar dieren wel. Je gaat ook naar de dierentuin voor je eigen vermaak. "Dan ga je er toch eigenlijk al vanuit dat je een bepaalde controle hebt over dieren, dat je jezelf hoger plaatst dan het dier, zonder dat je daarmee het dier slecht wilt behandelen." Dieren zijn dus niet gelijkwaardig aan mensen, denkt hij. Hij heeft soms wel moeite met dieren in circussen of dierentuinen, maar aan de andere kant kan het ook leuk zijn. Het hangt er dan wel vanaf of de dieren goed behandeld en gehouden worden. Wij hebben gekozen om die dieren te houden, zegt hij, dus dan moeten we ook zorgen dat we ze goed behandelen.

5. Respect voor dieren in conflict

Er is geen verschil in de intrinsieke waarde van verschillende diersoorten. Hij heeft evenveel respect voor een hond, een kat en een olifant. Hij maakt wel onderscheid in die zin dat hij eerder een vlieg dood slaat dan dat hij een groter dier wat aandoet.

Een situatie waarbij zijn houding van respect voor dieren echt in het gedrang kwam was toen hij er tijdens zijn promotieonderzoek in het buitenland getuige van was hoe er een zeug afgemaakt werd. Er was iets mis gegaan bij de bevalling en daardoor kon ze niet meer voor productie gebruikt worden. Dat afmaken deden ze niet met een spuitje, maar "ze gingen gewoon met een bijl dat dier de kop inhakken, en daar kwamen ook mensen bij kijken om dat te zien." Dat vond hij moeilijk. Maar daar en in die tijd hadden ze nu eenmaal andere ideeën over hoe ze dieren moesten behandelen, dieren waren er heel inferieur. Het strookte niet met zijn eigen ideeën, maar het was nu eenmaal hun manier van doen. Een ander voorbeeld is dat zeugen met hun nek aan een ketting vast stonden in het kraamhok. Dat is nu verboden. Over het huidige gebruik van kraamboxen zegt hij: "Ik snap het wel dat ze het doen, maar het feit dat een dier alleen maar op en neer kan, vier weken, dan denk ik wel eens van dat moet anders, daar voel ik me niet prettig bij." Maar in Engeland is men nu bezig, vertelt hij, om een nieuw systeem te ontwerpen dat diervriendelijker is.

6. De ideale sector

Respect voor dieren speelt een duidelijke rol in de ideale sector. Het is voor hem belangrijk dat de dieren zich goed voelen, dat ze goed gehouden worden. Het zal nooit zo zijn dat dieren in de intensieve veehouderij vrij rond kunnen lopen, daar is nu eenmaal geen ruimte voor. "Ik kan het voor mezelf goed verantwoorden dat ik in deze sector werkzaam ben, maar dan moeten de dieren ook goed gehouden worden. Mensen moeten respect hebben voor dieren, en bepaalde handelingen laten die afbreuk doen aan de intrinsieke waarde van het dier."

Castratie of het afknippen van staartjes gaat hem bijvoorbeeld te ver. Je doet de intrinsieke waarde van het dier dan geweld aan. Het is nu bekend dat het stinken van het vlees van ongecastreerde biggen (de reden voor het castreren) een hormonale kwestie is, en dat die hormonale niveaus erfelijk zijn. Met zijn collega's is hij nu bezig om te kijken of deze informatie gebruikt kan worden om ook daadwerkelijk tegen de berengneur te fokken. Als dat zo is, dan zouden ze een mooi alternatief voor castratie gevonden hebben.

Zijn ideaal is niet een extensieve sector waarbij alle dieren buiten lopen, dat is terug in de tijd. Voor een nichemarkt vindt hij het prima, maar anders is het gewoon niet haalbaar. De welvaart groeit immers wereldwijd, en steeds meer mensen hebben behoefte aan dierlijke eiwitten. De vleesconsumptie zal de komende jaren alleen nog maar stijgen, denkt hij. "Daar kun je alleen maar aan tegemoet komen met de efficiënte productie van de intensieve veehouderij, maar het moet dan wel op een verantwoorde manier gebeuren."

2.4 Pluimveearts

1. Functie en achtergrond

Deze pluimveearts is met kippen opgegroeid: zijn ouders hadden een pluimveebedrijf in vleeskuikens. Hij studeerde Diergeneeskunde, en liep een co-schap bij een pluimveebedrijf. Hij werkte in verschillende praktijken, zowel met pluimvee als met kleine huisdieren zoals honden en katten. Hij heeft zich uiteindelijk gespecialiseerd in pluimvee.

2. Respect voor dieren

Respect is een term die tegenwoordig nogal ingeburgerd is geraakt, zegt hij. Vroeger werd die term niet zo gebruikt, in ieder geval niet voor dieren. Hij denkt zelf dat het dier, net als de mens, levend materiaal is. Mensen zullen met dieren op dezelfde respectvolle manier omgaan als met medemensen. Als mensen heel empatisch zijn tegenover andere mensen, dan zullen ze dat waarschijnlijk ook zijn ten opzichte van dieren. Over het algemeen zijn dat vrouwen, terwijl mannen het meer relativiseren, zowel bij dieren als bijvoorbeeld bij hun eigen kinderen. Je houding tegenover dieren wordt dan bepaald door hoe je houding ten opzichte van mensen is, denkt hij. Lompe mensen, wie het totaal niet interesseert of een ander pijn heeft, zal het ook niet interesseren als een dier pijn heeft. Dat is zijn interpretatie van wat hij om zich heen ziet. Hij denkt dat respect voor mens en dier identiek is, alleen het verschil is dat wij een soortonderscheid maken. "We zeggen: wij hebben het voor het zeggen, we eten jullie op. En als we keuzes moeten maken en belangen moeten afwegen, dan zeggen we: maar mijn belang staat voorop." Dat is ook het soortbelang wat dan voorop gesteld wordt. Het is een overlevingsmoraal.

Voor hem is respect een meer algemeen begrip, wat je vervolgens invult door voor welzijn en gezondheid van dieren te zorgen. Respect impliceert gedrag, en dat gedrag is rekening houden met de belangen van de ander, van het dier.

De primaire belangen zijn dan welzijn en gezondheid. De meer subjectieve definitie van respect, waarbij je ervan uit gaat dat jij of de ander dat respect op een bepaalde manier moet verdienen, is volgens hem een manier om gedrag aan te sturen.

"Je zegt dan: Ik stuur jou volgens de moraal die ik hanteer, in een poging om jou mijn moraal te laten toepassen. Dat vind ik niet correct." Respect moet je op voorhand hebben, vindt hij. Of dat nou voor een boef is of voor een aardig iemand, of voor een dier. Als een dier een bedreiging is voor hem, dan kan hij het wel afmaken, zegt hij, maar dat betekent dan niet dat hij geen respect meer heeft voor dat dier. Dan gelden er gewoon andere belangen. Ook al vindt hij dat je soms dieren mag doden om ze op te eten, dat betekent niet dat je dieren dan ook slecht mag behandelen. Respect is dan juist zorgen voor hun welzijn en gezondheid, tijdens hun leven dat dan wel korter is dan het waarschijnlijk natuurlijk gezien zou zijn.

"Hoe meer ze op mij lijken, cru gezegd, hoe groter mijn respect voor hun leven zal zijn. Dat basisgevoel blijft."

3. Respect voor dieren in praktijk

Hij vertelt dat hij kippen pas echt heel erg leuk is gaan vinden toen hij ze zelf op zijn erf had rondscharrelen. Hij vindt het de meest leuke huisdieren die er zijn. Hij heeft ook een tijd met kleine huisdieren gewerkt en op zich genoot hij daarvan, problematisch werd het echter wanneer de eigenaren van die honden of katten hun dieren gingen vermenselijken. En dat is niet zijn manier van met dieren omgaan. Bij pluimvee is dat veel minder, daar heb je meer te maken met ondernemers, waarmee je probeert een bedrijf tot een succes te maken.

Dieren spreken hem op zich wel aan, maar de reden om Diergeneeskunde te gaan studeren was niet in de eerste plaats dat hij zich met dieren wilde gaan bezig houden, maar dat hij een wat praktischere academische opleiding wilde gaan volgen.

Wat je leuk gaat vinden aan dieren is wanneer je hun gedrag herkent, wanneer je het interpreteert als menselijk gedrag, zegt hij. Honden reageren bijvoorbeeld echt op jou. Landbouwhuisdieren kunnen dat gedrag door de manier waarop ze gehouden worden in mindere mate vertonen, en daardoor kan je ook minder die affiniteit krijgen met zo'n dier. Hij begon kippen zoals gezegd pas echt leuk te vinden toen hij ze zelf op zijn erf had lopen, toen leerde hij ze echt kennen. Je ziet ook veel overeenkomsten met menselijk gedrag. Jaloezie, afgunst, machtsstrijd, verbondenheid, om wat voorbeelden te noemen. Dat vindt hij erg grappig om te zien en te herkennen. Het zijn allerlei overlevingsstrategieën, zegt hij, die ook bij mensen voorkomen, al is het misschien op een iets andere manier. Elke groep dieren heeft volgens hem een bepaalde moraal om te kunnen overleven als groep. Agressie wordt gekanaliseerd, er wordt rekening gehouden met andere groepsleden, etc. Hij zegt respect voor het leven te hebben, of dat nu van dieren is of van de natuur, maar hij maakt wel onderscheid. En dat heeft ook weer te maken met hoe hij is opgegroeid. De normen en

waarden uit zijn jeugd wegen nog steeds zwaar, "die gooi je niet zomaar van je af, ook al ben je er over gaan nadenken en erop gaan reflecteren." In die zin loopt de theorie altijd achter de praktijk aan. Hij heeft meer respect voor hogere diersoorten zoals zoogdieren dan voor lagere diersoorten zoals insecten. "Hoe meer ze op mij lijken, cru gezegd, hoe groter mijn respect voor hun leven zal zijn." Dat basisgevoel blijft. Dat komt weer voort uit het soortgevoel.

4. Waarde van dieren en van mensen

Hij maakt onderscheid tussen de gewoonte en de theorie als het gaat over verschillende waarden van dier en mens. Toen hij zelf opgroeide dacht men nog helemaal niet na over de vraag of mensen nu echt wel boven dieren staan in een soort morele hiërarchie. Hij groeide zelf op met de intensieve veehouderij, en vond dat toen heel normaal, hij was niet anders gewend. Er werd bij hem thuis altijd veel vlees gegeten, dus die gewoontes zitten ingebakken, vertelt hij. In zijn studententijd werd hij geconfronteerd met voornamelijk vrouwelijke medestudenten die hem aan het denken zetten over intensieve veehouderij, vlees eten en de waarde van het dier. Hij denkt zelf dat in de toekomst de eiwitten die nu afkomstig zijn van dieren gewoon in de fabriek geproduceerd kunnen worden, dat dieren zelf daar dan niet meer voor nodig zijn. Vroeger gingen mensen kijken naar hoe vermeende criminelen gemarteld werden, en daar gruwelen we tegenwoordig van. Hij denkt dat er een tijd zal komen dat mensen ook zo naar veehouderij zullen kijken. Maar hij geeft toe dat zijn wil zwak is, want hij geniet nog steeds erg van een hapje vlees.

Het menselijk bewustzijn, het vermogen tot abstract denken, is volgens hem 'simpelweg' een overlevingsmechanisme, dat ons een ontzettend groot adaptatievermogen geeft. Daardoor kunnen wij complexe samenlevingen vormen, en ons aan zoveel verschillende situaties aanpassen. Daarin onderscheiden wij ons van andere dieren, maar het maakt ons niet moreel beter.

5. Respect voor dieren in conflict

In de praktijk moet regelmatig sectie verricht worden op kippen en kuikens, waarbij de dieren dan eerst de nek om wordt gedraaid. Hij vertelt dat hij schrok toen hem uit literatuuronderzoek duidelijk werd dat kippen en ook runderen bijvoorbeeld, niet in één keer dood zijn als het hoofd los van het lichaam komt. Er is vaak nog onbepaalde tijd hersenactiviteit meetbaar. Ook bij mensen is dit zo, vertelt hij. Het probleem is dan dat je, en bij kippen al helemaal niet, er niet achter kunt komen wat dit bewustzijn nog inhoudt: in hoeverre lijden de dieren in die bepaalde situatie? In het begin vond hij het moeilijk om de dieren dood te maken, maar ook daar wen je op een gegeven moment aan. "Het is niemands hobby en niemand zegt: o, laat mij het doen, maar iedereen is er toch aan gewend geraakt. Hoe vaker je het ziet, hoe minder je erbij nadentkt."

In een conflictsituatie, waarbij je belangen tegen elkaar moet afwegen, stelt hij wel zijn eigen belang voorop. En dat ziet hij ook om zich heen. Ook mensen die huisdieren hebben, doen dat vaak eigenlijk uit eigenbelang, en niet om de intrinsieke waarde van het dier in acht te nemen.

Hij vertelt dat hij als arts al heel wat dieren heeft moeten afmaken. Dat is nooit leuk, maar je went er op een gegeven moment aan. Toen hij zijn eigen haantjes moest doden ging hem dat zeer aan het hart.

6. De ideale sector

De ideale pluimveesector ziet er voor hem zo uit zoals op zijn eigen erf. Maar, hij wil een lans breken voor dierhouders, en voor pluimveehouders in het bijzonder. Want als de mensen in Nederland en in andere landen op deze schaal en in deze hoeveelheden vlees willen blijven eten, dan is er geen alternatief voor de intensieve veehouderij. De pluimveehouders zelf willen meestal die dieren helemaal niet op deze intensieve manier houden. Het probleem is dat ze er economisch toe gedwongen worden. Consumenten en supermarkten sturen dit aan. "Elke pluimveehouder zal hetzelfde antwoord geven als ik net: de methode van de dieren rustig op het erf hebben rondlopen en niet de zorgen hebben over ziektes, over hoeveel er dood gaan, over financiën, dat spreekt mij het meeste aan."

2.5 Varkenshouder

1. Functie en achtergrond

Deze varkenshouder heeft naast zijn bedrijf nog diverse andere functies: hij is voorzitter van een organisatie in de varkenssector, heeft regelmatig overleg met ministeries van LNV en VROM, hij zit in het hoofdbestuur van het productschap vee & vlees, hij neemt plaats in de Raad van Dierenaangelegenheden en is commissaris bij een bank in Nederland. Zelf heeft hij een, voor Nederlandse begrippen groot, zeugenbedrijf. Hij werkt daar voornamelijk in de weekenden en de vakanties. Zijn vrouw en kinderen helpen veel mee in het bedrijf, en hij heeft nog drie vaste medewerkers en een bedrijfsleider. Hij stuurt het bedrijf voornamelijk van afstand aan, omdat hij veel onderweg is regelt hij de meeste zaken vanuit de auto. Hij heeft het bedrijf van zijn ouders overgenomen en uitgebreid. Het is in zijn geheel gericht op de Duitse markt.

2. Respect voor dieren

In het algemeen betekent respect voor deze varkenshouder dat je ieders vrije keuze respecteert. "Ik ben daar heel open in, iedereen heeft de vrijheid om keuzes te maken, en wie ben ik om te zeggen dat het volgens mijn principes moet." Andere mensen moeten dan wel ook het fatsoen hebben om zijn keuzes en meningen te respecteren als die niet stroken met hun eigen opvattingen. Extreme dierenactivisten bijvoorbeeld, vinden vaak dat iedereen tolerant moet zijn jegens hen, maar hun eigen tolerantie voor andersdenkenden is dan vaak heel klein, zegt hij. Daar heeft hij moeite mee.

Respect voor dieren betekent voor hem respect voor het leven, dieren niet onnodig laten lijden. Zo probeert hij zijn mensen ook op te leiden. Natuurlijk is het dier voor hem ook een product, hij verdient er geld mee. Veel boeren hanteren het principe dat wanneer de boer goed is voor zijn dieren, de dieren ook goed zullen zijn voor de boer (in termen van productie). Als de dieren ook maar iets mankeren, zoals een huidbeschadiging of een oorbeschadiging, dan willen de klanten ze al niet meer. Er zit dus ook een economisch belang achter het respectvol omgaan met de dieren. Een ander onderdeel van respect is dat je moet weten wat een dier nodig heeft: "Je moet weten hoe je een dier moet behandelen. Een aardig iemand doet niet per definitie wat goed is voor het dier, je moet ook weten hoe het dier zich gedraagt, etc." Hij heeft dus zowel respect voor het dier, als een continuïteitsbelang in zijn bedrijf. Het is zowel voor de dieren als voor het bedrijf belangrijk dat de zeugen zich goed voelen en in goede conditie blijven. Die twee belangen lopen voor hem parallel aan elkaar.

Voor hem is respect voor dieren op een bepaalde manier hetzelfde als respect voor mensen. Je laat het dier in zijn waarde, erkent zijn eigenheid, en leert daarmee omgaan. Hij respecteert dieren, maar kan niet al hun natuurlijke gedrag honoreren. Heel veel natuurlijk gedrag van dieren staat immers haaks op de manier waarop ze nu gehouden worden en op de manier waarop er wordt geproduceerd. Het is niet natuurlijk dat de zeug het hele jaar door biggen werpt, maar zelf wordt ze er niet slechter van, zegt hij. En toch doe je dan haar natuurlijk gedrag geweld aan, ook al heb je wel respect voor het dier. Daar zal voor hem altijd een spanning blijven zitten. Ook van belang vindt hij de arbeidsvreugde: wanneer de dieren zich goed voelen en het goed doen, krijgt hij daar als varkenshouder een kick van. "Als je door de stal loopt en de productie is goed en ze staan er allemaal goed bij, dan heb je daar veel voldoening van. Dan gaat het nog niet eens om de euro's, maar om hoe mooi de dieren erbij liggen." De mensen die bij hem werken hebben allemaal ook echt iets met dieren, en zitten daar niet alleen om geld te verdienen.

Toch blijft het ook wel een luxe discussie, zegt hij. In andere landen staat het thema van dierenwelzijn of respect voor dieren vaak niet op de agenda. Daar zegt men: wij zijn blij dat we te eten hebben, dus waar maken jullie je druk over?

Volgens hem hebben dieren het niet per definitie beter in een kleinschalig bedrijf. In zijn bedrijf heeft hij bijvoorbeeld het mesten en het voeren geautomatiseerd, dat wordt door computers geregeld. Zo hebben hij en zijn medewerkers veel tijd om individuele aandacht aan de dieren te besteden.

Respect is voor dieren op een bepaalde manier hetzelfde als respect voor mensen. Je laat het dier in zijn waarde, erkent zijn eigenheid, en leert daarmee omgaan. Je respecteert dieren, maar kan niet al hun natuurlijke gedrag honoreren. Heel veel natuurlijk gedrag van dieren staat immers haaks op de manier waarop ze nu gehouden worden en op de manier waarop er wordt geproduceerd.

3. Respect voor dieren in praktijk

Zijn respect voor zijn varkens is niet anders dan voor andere dieren. "Op de boerderij staan dood en leven vrij dicht bij elkaar. Vroeger werd er wel eens een hond overreden en dan sta ik daar vrij nuchter in, dat is ook *part of life*. Voor mij zelf is er geen verschil tussen landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren, maar ik weet dat dat er voor veel mensen wel is."

In de samenleving zijn mensen vaak inconsequent: ze zeggen wel tegen hem dat hij zijn varkens hun natuurlijke gedrag moeten laten vertonen, maar ondertussen hebben ze zelf ook huisdieren die ze in principe uit hun natuurlijke omgeving hebben gehaald. Het is lastig hoe je daarmee om moet gaan. "De consument die geld uit geeft lijkt iemand anders dan die bewuste en bezorgde burger, terwijl het dezelfde persoon is. En dat maakt die ethische discussie heel lastig."

4. Waarde van dieren en mensen

Vanuit zijn geloofsovertuiging vindt de varkenshouder dat mensen boven dieren staan, en dat het dier een gebruiksfunctie kan vervullen voor de mens. Dat kan voor voeding zijn, maar het kan ook op sociaal gebied zijn. Door de individualisering van de cultuur – meer alleenstaanden, mensen die vereenzamen – gaan mensen hun huisdier steeds meer vermensenlijken, en ze gaan daar best ver in, vindt hij.

Dieren hebben zeker een waarde, maar intrinsieke waarde vindt hij een lastige term. "Ik kan er niks mee, want er is geen echte eenduidige definitie van. Je moet gewoon respect hebben voor het leven, en iemand die het vanuit huisdieren bekijkt die zal intrinsieke waarde anders definiëren dan iemand die het vanuit landbouwhuisdieren bekijkt." Als er dan een eenduidige definitie van moet zijn, dan moet die ook voor iedereen gelden, vindt hij. En dan komen mensen met huisdieren waarschijnlijk in de problemen. En hoe zit het bijvoorbeeld met muizen of ratten die als huisdier gehouden worden tegenover ratten als plaagdieren die ziektes kunnen overbrengen, vraagt hij. Het zijn dezelfde soort dieren, maar blijkbaar hebben ze verschillende intrinsieke waardes. Dat is ontzettend lastig. "En dan kom je er eigenlijk bij uit: we zijn als maatschappij hartstikke inconsequent als het gaat over het toekennen van waarde aan dieren en respect voor dieren. Dus het hangt eigenlijk van de situatie af, hoe je ethisch naar een dier kijkt."

5. Respect voor dieren in conflict

De varkenspest en MKZ zijn twee voorbeelden waarbij het respect voor de dieren in conflict kwam met andere belangen (de volksgezondheid). De varkenshouder vertelt dat hij gezien heeft hoe de dieren vernietigd werden, en dat hij dacht: "dat is niet wijs wat daar gebeurt. Dat had te maken met de politieke beslissing dat we niet mochten vaccineren. Daar heb ik toen wel een dag last van gehad, dat was echt van de gekke." Bij MKZ had men overvolle stallen, maar de dieren mochten niet afgevoerd worden. "Dan moet je ze wel houden onder slechte omstandigheden. Op zo'n moment kun je niet anders, maar dan denk je wel: dit moeten we niet willen met z'n allen."

6. De ideale sector

Hij vindt dat de dieren het op zich goed hebben. Omdat het financiële belang ook altijd meespeelt, loopt hij wel eens tegen dingen aan die hij anders zou willen doen of verbeteren, maar waar geen geld voor is. Op zich denkt hij dat we het in Nederland redelijk netjes doen, vooral in internationale context gezien. Wel moeten we altijd stapjes vooruit blijven zetten, vindt hij, "het kan altijd beter". Het ideaalbeeld staat nooit stil, en dat heeft ook te maken met ontwikkelingen buiten de sector waar we ons nu misschien nog niet bewust van zijn. Door technologische ontwikkelingen zijn koeien meer melk gaan geven en varkens meer biggen, er kan nu immers veel beter berekend worden wat de beste match is tussen verschillende dieren. Door computers heeft hij zijn bedrijf kunnen automatiseren en is het efficiënter en groter geworden, en door de mobiele telefoon kan hij het bedrijf van afstand aansturen. "De grootste veranderingen binnen de sector zijn gekomen door veranderingen buiten de sector. Ik sta dan ook altijd open voor andere gebieden en ontwikkelingen, want daar kun je van leren."

2.6 Transporteur

1. Functie en achtergrond

Deze transporteur heeft zijn eigen bedrijf in het internationale vee-transport. Hij rijdt alle soorten dieren, van varkens tot herten voor dierentuinen. Hij heeft altijd in het transport gezeten, en is op een gegeven moment in het vee terecht gekomen waarbij hij uiteindelijk voor zichzelf is begonnen. Hij is met vee en transport opgegroeid. Zelf heeft hij ook veel gereden, maar nu hij aan het hoofd van zijn bedrijf staat zit hij voornamelijk op kantoor. Hij heeft zelf vijftien vrachtauto's en een aantal charters, dus er wordt iedere dag met ongeveer twintig auto's gereden. Het is niet zo dat hij altijd een specifieke interesse in de dieren zelf heeft gehad.

2. Respect voor dieren

Aan respect voor dieren denkt hij in het dagelijks leven niet expliciet. Voor hem is het vooral belangrijk dat hij zijn werk goed doet. Hij vindt het wel belangrijk: "we vergaderen over hoe te laden en te lossen, overleggen met dierenwelzijnsorganisaties over hoe dat het beste kan gebeuren, we doen een paar keer per jaar een speciale cursus voor chauffeurs over hoe je met dieren moet rijden." Hij vindt dat een dier niet meer hoeft te lijden dan nodig is, en dat dat voor iedereen geldt. Daarom is hij ook zo'n fel voorstander van aircowagens, zegt hij. Helaas ben je altijd afhankelijk van de sector en willen anderen daarbinnen deze boodschap nog niet echt horen. Klanten met fokdieren zoals alpaca's, die hij veel vervoert, willen ook echt dat de dieren goed behandeld worden. Bij hun draait het niet in de eerste plaats om geld, maar om kwaliteit. Volgens hem is het verkeerd dat het in de sector praktisch altijd op geld uitdraait. "Als de regels maar voor iedereen hetzelfde zouden zijn. Als niemand meer dan 800 biggen zou mogen laden, is de concurrentie hetzelfde. Dat is ook slecht aan de regels die er zijn. Daarmee kan men alle kanten uit."

"Respect voor dieren is in principe hetzelfde als respect voor mensen. Je kunt dieren niet op een stoel in een bus zetten, want daar zijn juist veewagens voor. Je moet vooraf kijken naar wat welke diersoort nodig heeft, en het vervoer daarop aanpassen."

Respect voor dieren is in principe hetzelfde als respect voor mensen. Je kunt dieren niet op een stoel in een bus zetten, want daar zijn juist veewagens voor. Je moet vooraf kijken naar wat welke diersoort nodig heeft, en het vervoer daarop aanpassen. Wat voor stro en wat voor voer je bijvoorbeeld moet meenemen. Respect voor dieren is lastig te definiëren. Je kunt niet met dieren praten, zegt hij, en eigenlijk is er voor respect wel een soort van wederzijds contact nodig. Aan de andere kant kun je wel op andere manieren merken hoe dieren zich voelen, door naar hun gedrag te kijken.

3. Respect voor dieren in praktijk

Hij vindt welzijn van dieren belangrijk omdat hij zijn werk goed wil doen. En hij wil niet door de sector gedwongen worden om zijn werk niet goed te kunnen doen. Veel transporteurs kunnen het zich niet veroorloven om bijvoorbeeld minder dieren te laden, wat beter zou zijn voor het dierenwelzijn. Hij staat erom bekend nooit teveel te laden, vooral niet voor langere transporten. Daarom is hij juist gespecialiseerd in fokdieren, waarbij ook de klanten het dierenwelzijn heel belangrijk vinden.

Toch denkt hij dat er een verschil is tussen kijken naar wat dieren nodig hebben en daarvoor zorgen en respect hebben voor het dier. Respect ziet hij uiteindelijk meer als het netjes en goed behandelen van de dieren bij het laden en lossen, ze geen pijn doen, ze niet onnodig te laten lijden. Welzijn is meer het zorgen voor de dieren in de auto door middel van het goede stro, water, voer, temperatuurregeling, etc.

4. Waarde van dieren en mensen

In principe vindt de transporteur dat we dieren net zo moeten behandelen als mensen. Dieren hebben geen lagere morele status dan mensen. Je moet bij zowel dier als mens kijken naar wat de specifieke behoeftes en belangen zijn, en daar rekening mee houden in de omgang.

5. Respect voor dieren in conflict

Conflicten ontstaan wanneer chauffeurs iets doen wat ingaat tegen de opgestelde regels, en waarvan hij zegt: dit kan echt niet, dan volgt er meestal ontslag. Daar is hij heel streng in. Soms nemen chauffeurs meer dieren mee dan de opdracht is, en de dieren raken dan beschadigd. Dan worden de chauffeurs ontslagen. Het wordt ook spannend wanneer er een financieel belang bij komt kijken, wanneer zijn welzijnsbeleid hem financieel in de problemen dreigt te brengen: "moet ik auto's gaan verkopen. Dat heb ik ook al gedaan in het verleden."

Hij rijdt al een tijd geen slachtdieren meer, uit een bewuste keuze. Die dieren worden vaak heel anders behandeld dan bijvoorbeeld fokdieren. Bij slachtdiervoer gaat het om veel laden, veel gewicht, veel stuks, en bij fokdieren is het meer de kwaliteit die telt. Wat dierenwelzijn betreft kun je daarom beter fokdieren vervoeren. Automatisch heeft hij meer respect voor dieren die dicht bij de mens staan dan voor bijvoorbeeld dieren die naar de slacht gaan, ook al vindt hij dat dat eigenlijk niet zou moeten. Fokdieren zoals alpaca's, waarbij het meer om de kwaliteit gaat, behandel je ook anders dan een slachtvarken, zegt hij, ook al zou je eigenlijk met ieder dier op dezelfde goede manier om moeten gaan.

6. De ideale sector

Twaalf jaar geleden heeft hij met zijn collega's een nieuwe veewagen ontworpen die meer gericht is op dierenwelzijn. Inkomende en uitgaande lucht wordt gezuiverd, alles is volautomatisch, er zit een verwarmers en een koeler in. Een behoorlijk luxe auto dus. "De sector was er toen nog niet klaar voor, maar wij lopen steeds voorop." Het kost flink wat investeringen, en helaas merkt hij het succes er niet van. "Het wordt nog steeds niet door anderen opgepakt. De sector wil er niet voor betalen, dat is het probleem. Het is heel moeilijk om het te redden, want waar wij in geïnvesteerd hebben, dierenwelzijn of ziektepreventie, dat komt echt niet terug. De sector kan het zelf ook niet betalen, en uiteindelijk kom je dan bij de consument terecht. Die wil goedkoop vlees. Als ze maar een beetje meer betaalden, dan kwam alles goed. Maar dat gebeurt niet."

In de ideale sector zou iedereen met aircoauto's rijden, zou er een goede en gelijke regelgeving zijn die voor iedereen hetzelfde is, zou er overleg zijn met dierenbeschermingsorganisaties en zouden er kwaliteitssystemen bestaan met zware sancties. Nu is het zo, vertelt hij, dat alle EU-landen de regels op hun eigen manier uitleggen. Het ene land kijkt wel naar dierenwelzijn en het andere helemaal niet. Er zijn internationaal gezien weinig bedrijven die er net zo tegenaan kijken als hij. Een gelijke regelgeving hebben hij en zijn collega's tot nu toe maar niet van de grond gekregen. Door al deze dingen heeft hij op het moment niet altijd meer plezier in zijn werk. "Ik vind dat we nu onverantwoord bezig zijn in de transportsector." Na de varkenspest zei iedereen dat het zo niet meer kon, vertelt hij, maar vanaf dat moment hebben ze eigenlijk alleen maar ingeleverd. Er wordt niet geïnvesteerd in dierenwelzijn. Het grote aantal dieren in Nederland zou eigenlijk teruggebracht moeten worden, vindt hij. Je kan niet in één dag zeggen: nu houden we ermee op, maar je kan het aantal dieren wel terugbrengen. Hij zou bij wijze van spreken veel liever met één koetje door Europa rijden, zegt hij. Daar zou hij wel plezier in hebben. Uiteindelijk gaat het om dat kleine beetje meer wat consumenten zouden moeten betalen. Daar kan de sector van opbloeien, en dan kan er meer in dierenwelzijn geïnvesteerd worden.

2.7 Beleidsmedewerker dierenbeschermingsorganisatie

1. Functie en achtergrond

Deze beleidsmedewerker houdt zich bezig met de onderwerpen pluimveehouderij, aquacultuur, en konijnenhouderij (voor vleesproductie). Ze voorziet collega's van inhoudelijke informatie over de dieren waar ze binnen de organisatie verantwoordelijk voor is, ze houdt contact met wetenschappers, neemt plaats in verschillende onderzoekscommissies naar het welzijn van dieren. In samenwerking met supermarkten zijn ze de laatste tijd erg bezig met proberen om de consument bewust te maken van diervriendelijkere producten. Ook richten ze zich op de boeren en fokkers om ze over te halen om meer diervriendelijk te gaan produceren en verkopen. Verder onderhoudt ze veel contacten met het bedrijfsleven en met de overheid, vooral met het Ministerie van Landbouw.

Ze heeft biologie gestudeerd in Wageningen, ethologie was een van haar hoofdvakken, gedrag van dieren had haar interesse. Altijd heeft ze iets met dieren willen doen. Ze werkt nu al achttien jaar bij deze organisatie, met veel plezier en motivatie, omdat ze ook echt verbeteringen ziet.

2. Respect voor dieren

Ze vertelt dat men binnen de organisatie uitgaat van de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier. Dat is de basis van het beleid. Eerst wordt er gevraagd: waarvoor dient dit dier? Is het een doel voor mensen, zijn er alternatieven waardoor je de dieren helemaal niet zou hoeven gebruiken?

Het dier heeft intrinsieke waarde, los van alles wat het voor de mens zou kunnen betekenen. De belangen van het dier worden meegewogen als zelfstandige waarden. Het dier heeft zijn eigen belangen, wensen, plezier, etc., net als wij dat hebben.

Wanneer de conclusie is dat het doel waarvoor het dier gebruikt wordt heel erg belangrijk is voor mensen, dan kan het in dat specifieke geval goedgekeurd worden dat dieren daarvoor gebruikt worden. Vervolgens is het dan van belang om te kijken naar het welzijn, de gezondheid en de integriteit van het dier wanneer het dan voor een menselijk doel wordt gebruikt. Het dier moet zichzelf kunnen handhaven, je mag niet zomaar allerlei ingrepen bij het dier doen, het moet zijn natuurlijke gedrag kunnen uitvoeren. Het dier mag gehouden worden, maar wel onder randvoorwaarden.

3. Respect voor dieren in praktijk

Genetische modificatie van dieren is een voorbeeld van een praktijk die te ver gaat. Daarbij houdt je geen rekening met de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier, en daar is ze op tegen. Het is niet zo dat de intrinsieke waarde beschadigd kan worden, want die eigenwaarde is onaantastbaar, maar het probleem is dat je er geen rekening mee houdt, dat je die waarde niet erkent op het moment dat je genetisch gaat modificeren.

Ook al kijken we heel erg met een menselijke bril naar dieren, we kunnen heel veel van het gedrag van dieren aflezen. Er kan veel gemeten worden, zoals pijn, maar je kunt niet heel precies weten wat een dier nu voelt. Aan de andere kant, dat is bij een mens ook lastig. Die kan het misschien wat beter uitleggen, maar je weet nooit precies wat de ander voelt of ervaart. Uit onderzoek is vaak gebleken dat dieren dingen op eenzelfde manier ervaren als mensen, dus dan kan je er wel een beetje vanuit gaan dat gevoelens ook te vergelijken zijn. En, ook al weet je niet precies wat het dier voelt, ze geeft het dan het voordeel van de twijfel. "Toon dan eerst maar eens aan dat het niets voelt."

Respect voor dieren is breder dan alleen zorgen voor welzijn, het zit meer op de lijn van het erkennen van de intrinsieke waarde van het dier. Bij respect voor het dier kun je ook geen ingreep doen waar het dier misschien helemaal geen last van heeft. Welzijn is veel meer: het dier heeft er wel of geen last van, hij voelt zich wel of niet goed. Respect is een houding van bepaalde dingen gewoon niet met een dier doen, ook al heeft hij er misschien geen last van. Genetische modificatie is zo'n voorbeeld.

"Respect voor dieren is breder dan alleen zorgen voor welzijn, het zit meer op de lijn van het erkennen van de intrinsieke waarde van het dier. Bij respect voor het dier kun je ook geen ingreep doen waar het dier misschien helemaal geen last van heeft."

4. Waarde van dieren en van mensen

In haar beleving zou er geen verschil moeten zijn in het respect wat je voor dieren en mensen hebt. Bij haar is dat er ook niet. Waar je bij kleine kinderen of verstandelijk gehandicapte mensen, die sommige dingen niet of minder kunnen ervaren, ook geen gekke dingen met ze gaat doen, zou je dat met dieren ook niet moeten doen, vindt ze. De keuze kan gemaakt worden om dierlijke producten te kopen of dieren te eten, maar dat wil niet zeggen dat je dan niet meer respectvol met dieren om hoeft te gaan. Ze denkt ook dat je wel respect voor dieren kan hebben als je ze dood laat maken voor je eigen gebruik, of als je ze als huisdieren houdt. Als dierenbeschermingsorganisatie zou je ook wel heel erg aan de zijlijn van de maatschappij komen te staan als je uitdraagt dat er niks met dieren gedaan mag worden waarbij er geen of weinig rekening wordt gehouden met hun intrinsieke waarde. Het eten van vlees en het houden van gezelschapsdieren is zo ingeburgerd, wanneer je zegt dat dat niet mag is het wel heel moeilijk om iets te bereiken.

Maar dat sluit niet uit dat het proces van bewustwording wat nu gaande is over het belang van dierenwelzijn, op een gegeven moment zo ver gevorderd zou kunnen zijn dat men zegt dat dieren niet meer voor menselijke (luxe) behoeften mogen worden gebruikt. Die opvattingen kunnen verschuiven, maar zoiets heeft tijd nodig.

Er is wel een lijn te zien, evolutionair gezien, van meer intelligentie, ingewikkelder communicatie, etc. Daarbij staan mensen dan waarschijnlijk aan de top. Maar ze vindt het arrogant om te zeggen dat mensen daarom moreel gezien ook meer waard zijn. Elk dier heeft zijn eigen waarde en belangen, ook binnen een keten, en of de een beter kan praten dan de ander, is dan niet zo relevant. Dieren hebben hun eigen manieren om te communiceren en daar weten wij heel weinig van, daar staan wij eigenlijk weer buiten. Mensen denken ook wel eens dat vissen bijvoorbeeld geen pijn kunnen hebben omdat we dat niet aan ze zien, maar uit onderzoek blijkt dat ze wel degelijk pijn kunnen ervaren.

Het vermenschelijken van dieren vindt ze ook geen uiting van respect voor dat dier. Het gaat immers om de eigenwaarde van dat dier, die je niet erkent als je bijvoorbeeld zijn nageltjes rood gaat schilderen. "Het dier heeft daar misschien niet zoveel last van, maar het getuigt toch niet echt van respect voor het dier zelf."

5. Respect voor dieren in conflict

De geboekte resultaten bij de verbetering van dierenwelzijn in de veesector zijn onderdeel van een heel lang proces van kleine stapjes, vertelt ze. Niet iedereen was het ermee eens dat de organisatie haar goedkeuring plakte op, weliswaar diervriendelijk tot stand gekomen, pakjes dode dieren. Maar er is juist bewust voor deze strategie gekozen, om meer beweging in de sector te veroorzaken, en uiteindelijk veel meer dieren met een beter leven te laten krijgen.

Het dilemma van de keuze tussen het leven van een geliefd huisdier en een onbekend mens vindt ze heel lastig. "Ik zou niet per definitie altijd voor de mens kiezen, maar dat is een hele moeilijke." Hoe weet je bijvoorbeeld of het menselijke lijden groter is dan dat van een dier, vraagt ze. Daarvoor weten we nog te weinig van dieren. Maar hoe meer we te weten komen, hoe meer overeenkomsten we vinden met mensen. Ze zegt dat de organisatie niet wil uitdragen dat je altijd voor het dier moet kiezen, maar dat belangen van dieren net zo serieus overwogen moeten worden als die van mensen. Je kunt niet zeggen dat je altijd eerst voor mens of dier zou kiezen, want het hangt ook heel erg van de situatie af.

6. De ideale sector

Er is nog veel in de dagelijkse praktijk wat niet beantwoordt aan de idealen van deze dierenbeschermingsorganisatie. Er is nog steeds een grote bio-industrie waar dieren vaak slecht behandeld worden, in slachthuizen worden er soms nog verkeerde bedwelmingsmethoden gebruikt, vissen in de visserij en in de aquacultuur worden onbedweld geslacht en opengesneden. "We proberen hard om daar verbetering in aan te brengen, maar dat gaat niet in één dag zomaar goed, daar heb je echt jaren de tijd voor nodig." Ze ziet dat de huidige manier van samenwerking met boeren goed werkt, men is het er over eens dat het beter moet voor de dieren, maar dat dat niet in één keer bereikt kan worden, dat dat stapje voor stapje gaat. Dat proces gaat langzaam, "daar moet je heel veel geduld voor hebben. Maar als de vooruitgang er nog maar in zit, ben ik al best wel tevreden". Je hebt immers de enorme dwang van de economie, die de verbetering van welzijn heel langzaam doet gaan. De realiteit is dat het er niet van komt wanneer de boeren niet betaald worden voor een meer diervriendelijke houderij. Het ideaalbeeld is dat er robuuste dieren gefokt worden met een goede weerstand die aan hun natuurlijke behoeften kunnen voldoen, dat de stallen ontworpen zijn met het oog op diergedrag en welzijn in plaats van op economische belangen. De volgende vraag is dan of dieren überhaupt nog voor voedselproductie gebruikt moeten worden, maar dat is een kwestie van jaren. Het gaat om bewustwording van consument en publiek. Dat is in veel landen nog een stuk minder dan in Nederland, maar overall zijn er dierenwelzijnsorganisaties die voor de belangen van dieren opkomen.

2.8 Kwaliteitsmanager supermarkt

1. Achtergrond en functie

Deze kwaliteitsmanager werkt negen jaar bij een bekende supermarkt, waarvan zes jaar in de huidige functie. Hij heeft een chemisch-analytische studie gedaan, gevolgd door diverse post HBO-opleidingen in onder andere microbiologie en levensmiddelentechnologie. Daarna begon hij zijn loopbaan bij het Instituut voor Pluimveeonderzoek. Ook heeft hij sensorisch en fysisch chemisch onderzoek gedaan naar levensmiddelen bij het Rijks- Kwaliteitsinstituut. Vervolgens heeft hij langere tijd gewerkt bij een voedingsmiddelenbedrijf in Nijmegen. Nu, als kwaliteitsmanager, is hij verantwoordelijk voor alle dierlijke producten behalve vis. Een van zijn taken is het waarborgen van voedselveiligheid, kwaliteit en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Hij maakt de hele sector van binnenuit mee: hij praat met boeren, met verwerkingsbedrijven, en met maatschappelijke organisaties zoals de Dierenbescherming.

2. Respect voor dieren

Hij vindt het belangrijk dat mensen respect hebben voor elkaar, en voor hun hele omgeving. Je moet nadenken over de dingen die je doet, en je ook afvragen waarom anderen de dingen doen die ze doen. In die zin is respect een levenshouding. Hij vindt het moeilijk om het precies onder woorden te brengen, maar een definitie van respect zou voor hem zijn dat je de ander probeert te begrijpen. Dat geldt precies zo voor dieren. "Daar hoef ik helemaal niet over na te denken eigenlijk." Je kunt dieren dan wel niet letterlijk wat vragen, je kan wel nadenken over hun gedrag, en kijken hoe ze op dingen reageren als je met ze omgaat. Er is echter wel een groot verschil tussen hoe dieren dingen ervaren en hoe mensen dat doen, denkt hij. Hij vindt dat je er goed over na moet denken of een dier een probleem wel hetzelfde ervaart als een mens. Daar wordt nog wel eens aan voorbij gegaan, vindt hij. Mensen die bijvoorbeeld nog nooit op een boerderij geweest zijn zeggen wel vaak meteen over de intensieve veehouderij: dat is verschrikkelijk en dat mag niet. Het blijft moeilijk om erachter te komen wat dieren nu precies willen, daarom moet dat goed onderzocht worden, vindt hij. Respect voor dieren betekent dan letten op hun gedrag. En, je moet je goed voelen bij hoe je met dieren omgaat. Wanneer je het gevoel hebt dat de dieren het naar de zin hebben, dan heb je respect voor dieren, zegt hij, en zo moet je er dan ook naar handelen.

3. Respect voor dieren in praktijk

Binnen het bedrijf ziet hij een kentering richting duurzaamheid, waar men eerst erg gericht was op de bio-industrie. Dierenwelzijn is een belangrijk aspect van duurzaamheid, voor hem en voor de supermarkt waar hij werkt. Hij praat met mensen uit de primaire industrie en met mensen van maatschappelijke organisaties over zaken als hoeveel kippen er op een vierkante meter moeten zitten, of ze daglicht moeten kunnen zien, of er vrije of overdekte uitloop moet zijn, etc. Gezamenlijk komen ze tot een norm, waarvan dan bekeken moet worden of die haalbaar is. Uiteindelijk moet de consument de norm dragen: "die kan uiteindelijk voor het schap kiezen uit regulier, scharrel of biologisch."

Respect voor dieren betekent letten op hun gedrag. En, je moet je goed voelen bij hoe je met dieren omgaat.

Duurzaamheid is niet zo makkelijk te definiëren. Is biologisch bijvoorbeeld wel altijd duurzaam? Qua dierenwelzijn wel, maar qua milieu en klimaat is het een ander verhaal. De supermarkt heeft echter een duidelijke keuze gemaakt vóór dierenwelzijn. Ook hij merkt dat in andere landen de dierenwelzijnsdiscussie veel minder leeft dan in Nederland. In Frankrijk bijvoorbeeld, vertelt hij, gaat het mensen om culinair hoogstaand en lekker eten, daar is dierenwelzijn nauwelijks aan de orde. "Als ik daar informeer naar hoe foie gras geproduceerd wordt en ik geef mijn mening daarover, dat leeft daar gewoon niet. Dat is echt een enorm cultuurverschil."

4. Waarde van dieren en mensen

Een mens is anders dan een dier, en je moet daar ook verschillend mee omgaan, vindt hij. Hij ziet ook een hiërarchie waarbij mensen boven dieren staan, net zoals er in de menselijke wereld ook een hiërarchie is waarin de ene mens boven de ander staat. Iedereen pakt immers zijn rol, en dat brengt bepaald gedrag met zich mee, zegt hij. Het blijft wel belangrijk om altijd respectvol te zijn. Wat dat betreft maakt het niet uit om wie het gaat, je moet ten opzichte van iedereen met respect handelen. Je moet met iedereen op een gelijkwaardige manier omgaan, vindt hij, uitgaan van die gelijkwaardigheid. Daarbinnen ga je met verschillende mensen ook verschillend om.

Bij dieren vindt hij dit toch wel anders. Sommige dieren staan dicht bij je dan andere. Mensen vinden het bijvoorbeeld erger wanneer een konijn geslacht wordt dan wanneer een vis hetzelfde lot

moet ondergaan. En een insect sla je achteloos dood als deze lastig is. Bij sommige dieren sta je dus dicht bij, en daar ga je anders mee om, zegt hij.

Hij vindt het houden van vee om het vlees later te kunnen eten in die zin gerechtvaardigd dat mensen nu eenmaal moeten eten om te overleven. Dat is volgens hem een van de redenen waarom er intensief vee wordt gehouden. Als er echter goede alternatieven zijn wordt het een ander verhaal. Dat is ook zo met bijvoorbeeld nertsenfokkerijen: wanneer er goede alternatieve stoffen voor bont zijn, zegt hij, hoeven we die fokkerijen helemaal niet te houden. Er zijn grenzen vindt hij, ook aan de intensieve veehouderij. Dat dieren snel moeten groeien begrijpt hij wel, maar wanneer ze niet meer op hun poten kunnen staan overschrijdt men de grens. Het liefst zou hij zien dat dieren in het wild gevangen konden worden, maar de huidige wereldbevolking in acht genomen is dat nu eenmaal onmogelijk. Hij zegt dat men in de jaren tachtig met name in de pluimveesector te ver is doorgeslagen, en dat er nu een kentering is: men is het er over eens dat de houderijssystemen diervriendelijker moeten. Maar het moet ook rendabel blijven.

Alternatieven voor vlees moeten zeker gezocht worden. Hij denkt echter dat het kwaliteitsniveau van vlees moeilijk of niet gehaald zal kunnen worden. Consumenten zullen deze producten dan minder snel kopen, waardoor het economische belang weer in het gedrang komt. Mensen zullen waarschijnlijk altijd vlees willen blijven eten, en daarvoor zullen ze dieren houden. De waarde van dieren zal daarom altijd in verband blijven staan met menselijke behoeften. Dierlijke voedingsstoffen in de vorm van kunstmatig gefabriceerde pillen lijken hem een brug te ver. Eten is immers ook een sociaal gebeuren, zegt hij, "daar hoort van alles bij, en dat kun je niet reduceren tot iets wat je zo even snel wegslikt met een pilletje. Dan worden we allemaal ongelukkig." Alternatieven zullen eerder gezocht moeten worden in combinaties van vlees met plantaardige ingrediënten.

5. Respect voor dieren in conflict

Een voorbeeld waarbij zijn respect voor dieren in het gedrang komt is bij de castratie van beerbiggen. "Als je ziet hoe dat gebeurt bij die beerbiggen, daar wordt je niet goed van. Dan heb je zoiets van: moet dat nou zo." Aan de andere kant doet men het niet zomaar, dus er was wel een reden voor, zegt hij. Maar als het moet, doe het dan goed. Hij was erg blij met de overgang naar verdoofde castratie, en zegt dat men bij de supermarkt binnenkort over zal gaan op ongecastreerde biggen. Verschillende diersoorten vragen bij hem niet om een verschillende mate van respect. Hij houdt van dieren en de natuur in het algemeen, zijn basishouding is daarbij steeds hetzelfde.

6. De ideale sector

Transparantie van de sector is heel belangrijk volgens hem. Je moet iedereen kunnen laten zien wat je doet. Boeren moeten kunnen laten zien hoe hun vee gehouden wordt, en boeren gezinnen moeten daarmee gelukkig zijn. Die moeten kunnen genieten van hun werk. Hij denkt dat intensieve veehouderij altijd zal bestaan, maar binnen dat gegeven moet respectvol met dieren worden omgegaan. Dit betekent, zegt hij, dat dieren aan hun primaire behoeften moeten kunnen voldoen. Er moet worden nagedacht over wat dieren willen. Maar je kunt niet alles bieden wat je zou willen, want het moet ook economisch haalbaar blijven. Ook moet het passen in het landschap: "zet daar niet in één keer een fabriek neer, varkens in etages, ik denk dat we dan doorschieten. Je kunt zeggen: dat varken heeft geen idee, maar dat kun je niemand meer uitleggen. Als je het niet uit kunt leggen moet je het ook niet willen."

2.9 Consument 1

1. Achtergrond en functie

Deze consument is een 65 jaar jonge man, die werkt als kleine zelfstandige, adviseert en coacht op het gebied van leiderschap binnen organisaties.

2. Respect voor dieren

Hij vindt het niet raar om te spreken over respect voor dieren. Zijn twee poezen benadert hij bijvoorbeeld met respect. "Zolang ik een vriendschappelijke relatie met een dier heb behandel ik hem of haar met respect, maar als een hond mij aan zou vliegen, dan weet ik niet of er nog respect overblijft. Respect moet ook een beetje wederzijds zijn. Mijn poes zal mij niet bijten. Een dier wat vriendelijk is tegen mij, daartegen zal ik per definitie vriendelijk terug zijn."

Maar respect is een relatief begrip. Het is een begrensde begrip: wanneer een dier hem aanvalt, of hem echt lastig valt, dan heeft hij er geen respect meer voor. Hij heeft wel een basishouding van vriendelijkheid. Of je dat nou respect moet noemen weet hij niet. "Ja, mijn basishouding is wel respect. Ik ga niet een dier sarren of plagen of dood willen hebben, tenzij hij mij iets doet. Als hij mij last bezorgt, een bijtende mug of een bijtende hond of wat dan ook, dan houdt het op. Maar ik denk dat mijn basishouding wel respect is."

Respect betekent voor deze consument het rekening houden met het recht op leven van het dier, en het niet nodeloos laten lijden van het dier. Dat geldt dan ook voor elk dier, totdat het schade kan berokkenen. Dreiging of gevaar is dan de grens.

Het precies definiëren van respect blijft lastig. Volgens deze consument is respect toch eigenlijk iets innerlijks. "Het zit binnenin je, en hoe valt nou te constateren dat jij meer respect hebt voor een mens of een dier dan ik? Dat is niet te meten. We kunnen met elkaar in gesprek gaan en dan constateren dat we ergens hetzelfde over denken. Maar dan nog, hoe het precies zit weten we niet."

In het algemeen is respect voor hem iets wat je niet krijgt, maar wat je moet verwerven. Je kunt wel een basishouding van respect hebben, maar dat respect kan in bepaalde situaties dan toe- of afnemen. "Je hebt bijvoorbeeld eerder respect voor iemand die ongeveer hetzelfde denkt als jij, dan iemand die totaal andere meningen toegedaan is. Dat maakt het begrip tamelijk genuanceerd. Wij zijn eerder geneigd mensen te respecteren waarin we wat herkennen van onszelf. Dat geeft een zekere veiligheid. Bij andere mensen duurt het soms wat langer voordat je aan eenzelfde mate van respect toe bent." Ook bij dieren geldt dit. Je respecteert een dier meer naar mate je meer in hem herkent van jezelf, en je respect voor een dier kan toe- of afnemen.

Respect betekent het rekening houden met het recht op leven van het dier, en het niet nodeloos laten lijden van het dier. Dat geldt voor elk dier, totdat het schade kan berokkenen. Dreiging of gevaar is dan de grens.

Met respect als basishouding

voor het leven kun je veel kanten op, maar het blijft een lastig begrip. "Ook omdat binnen de dierenwereld zoveel verscheidenheid is." Hij heeft bijvoorbeeld meer respect voor een poes dan voor een schorpioen. Bij varkens en kippen is er echter geen verschil voor hem: die hebben voor hem evenveel recht op een plezierig leven. Meer respect voor gezelschapsdieren dan voor landbouwhuisdieren is er ook niet één, twee, drie. "Het enige waar ik echt tegen ben is mishandeling van dieren. Hoe dan ook. Een mug doodslaan vind ik geen mishandeling. Maar bij een vlieg een poot aan een touwtje doen en dan laten vliegen, dat vind ik mishandeling. Gevoel voor respect voor het leven moet je ontwikkelen in de loop van je leven, dat heb je als kind nog niet. Bij jonge mensen is het geweten nog niet volgroeid, en die zullen dan het minste last hebben van het doden van een ander."

Respect blijkt makkelijker te definiëren in termen van wat je niet zult doen dan van wat je wel zou doen. Vaak is het ook zo dat een dier meer respect afdwingt naarmate het menselijker wordt. Wanneer je meer van jezelf herkent in het dier, ga je het aardiger vinden.

Maar respect lijkt verder te gaan of meer te zijn dan alleen in de wet vastleggen dat dieren niet mishandeld en verwaarloosd mogen worden. "Dat is net als tussen mensen. Jij kunt van mij geen respect afdwingen, maar dat ontstaat. Mijn basishouding is dat ik respect heb voor het leven. Ik zal mensen en dieren niks aandoen. Maar ik heb niet voor iedereen even veel respect. Er zijn ook mensen en dieren waar ik geen respect voor heb."

Volgens deze consument blijft respect een relatief begrip. Hij kan nog zo diervriendelijk zijn, op het moment dat verhongering dreigt en er is een dier in de buurt, zou hij het proberen te eten. Dat

heeft met het overlevingsinstinct te maken. Het enige wat je dan moet doen, zegt hij, is het dier zo min mogelijk te laten lijden.

3. Respect voor dieren in praktijk

Bij het doen van boodschappen denkt hij niet specifiek na over de herkomst van het vlees wat hij koopt. Hij heeft gemerkt dat biologisch vlees duurder is dan regulier vlees, en daarbij zegt hij niet zoveel vertrouwen te hebben in wat er op de verpakkingen van de producten staat. Hij houdt van lekker eten en eet eigenlijk alles, zegt hij, zowel op gebied van vlees als groente. Het enige wat hij nooit zal eten zijn kikkerbiljetjes. "Ik vind ze heerlijk, maar ik heb gezien hoe dat gaat met die kikkers. En dat vind ik zo gruwelijk. Ik heb dat ook echt in China gezien. Dat is echt heel vreselijk. Die pootjes, die biljetjes worden afgehakt. Terwijl ze nog leven, en dan worden ze gewoon in het water gegooid, in een emmer, emmers vol met van die halve rompjes. Nee, dat is niet leuk. Als er niets anders te eten is en ik heb honger, dan zal ik het niet laten staan, maar ik zal het nooit kiezen op een menukaart."

Hij weet dat het hypocriet is, zegt hij. Hij heeft ook gezien hoe ganzenlever gemaakt wordt en dat doet hem blijkbaar toch minder, hij eet het graag. Ook merkt hij niet echt verschil in smaak tussen regulier en biologisch vlees. Eieren zijn echter een andere zaak. Verse eieren van de boer vindt hij een stuk lekkerder dan de gewone eieren uit de winkel. "Ik heb zelf ook kippen gehad, de eieren daarvan zijn veel lekkerder dan die uit de winkel. Want die kippen krijgen veel rijker voedsel. Het is niet alleen het scharrelen zelf dat belangrijk is, maar ook het voedsel dat ze krijgen. Ach, en misschien doet liefde ook wel wat!"

4. Waarde van mens en dier

Dieren zijn minderwaardig aan mensen: "Dat kan niet anders, want we eten ze op. We eten elkaar niet op. We eten alleen iets op waarvan we het idee hebben dat we daar de baas over zijn. Waar haal ik anders het recht vandaan om een varken te slachten of een koe te doden?" Hij denkt dat dit idee wel terecht is, want als je naar de geschiedenis kijkt, dan is het zo gegroeid, het is al heel lang een manier van overleven.

Maar hij denkt ook dat we op een gegeven moment alle voeding uit pilletjes zullen kunnen halen, dat alles dan kunstmatig kan worden geproduceerd zonder dat we daar nog dieren voor nodig hebben. Dat zou hij ook het mooiste vinden, want dan kun je alles in evenwicht laten. "Maar ik denk op dit moment dat het ook zo is dat ons lichaam bepaalde stoffen nodig heeft. Dus ik ben er eigenlijk van overtuigd dat bij mensen die vegetariër worden, hun lichaam aangeeft dat het geen vlees nodig heeft." Mensen hebben allemaal een ander voedingssysteem. De een houdt van andere dingen dan de ander. Heel veel dingen waar we van houden, zijn ook dingen die we nodig hebben. "Ik had het er eens over met een diëtiste, en die gaf mij gelijk. Volgens mij is vegetariër worden geen keuze, het is gewoon je lichaam dat aangeeft dat je geen vlees nodig hebt. En dat werd ook erkend."

5. Respect voor dieren in conflict

Wanneer een dier hem bedreigt of aanvalt heeft hij geen respect meer voor dat dier. Hij vertelt over de vijf honden van zijn vroegere burens die dag in dag uit hard blaften. Daar had hij toen geen respect meer voor, hij had ze wel wat aan kunnen doen. Aan de andere kant heeft hij bij zijn eigen kippen, die hij een beetje tam probeerde te maken en waar hij echt een band mee kreeg, nooit zover kunnen gaan om ze op te eten. Terwijl hij wel graag kip eet en het dus wel gewoon in de winkel koopt.

6. De ideale sector

De ideale veesector is lastig om te beschrijven. In ieder geval is ruimte voor de dieren voor hem heel belangrijk. De dieren moeten naar buiten kunnen. Hij vindt het verder goed dat de overheid de vleesvrije dag promoot. "Dat doe ik zelf ook, ik eet ook minstens één dag in de week geen vlees. Ik heb een tijdje vegetarisch proberen te koken, ook een paar vegetarische kookboeken aangeschaft, maar ik ben ook wel een lekkerbek, en ik heb nog weinig vegetarische gerechten kunnen maken, vinden, die het vlees benaderen." Beelden van dieren in de bio-industrie, op elkaar gepropte kippen bijvoorbeeld, vindt hij onaangenaam om te zien, maar hij wordt er niet zo door beïnvloed dat hij daardoor minder dierlijke producten gaat eten.

2.10 Consument 2

1. Achtergrond en functie

Deze consument is een vrouw van 25 jaar, afgestudeerd in Communicatiewetenschappen. Ze werkt voor een organisatie die zich inzet voor (ex) dak- en thuislozen.

2. Respect voor dieren

Deze consument zegt mensen te respecteren wanneer ze dingen doen of kunnen, of een karaktereigenschap hebben, die zij ook wel zou willen, maar die ze niet heeft of kan of doet. Ze maakt een onderscheid tussen respect en respecteren: respect voor iemand hebben is bewondering hebben voor de betrokkene, en iets of iemand respecteren is meer een synoniem voor accepteren. Je hoeft iets dan niet per se ook goed te vinden. Respecteren is wel afgeleid van respect, je laat iemand in zijn waarde. Wanneer je iets op deze laatste manier respecteert, ga je het niet constant bevragen of de ander van zijn ongelijk proberen te overtuigen.

Respect voor dieren gaat over het in de waarde laten van het dier. Dat is het meer het respecteren van dieren in de zin van accepteren, er rekening mee houden dat dieren hun eigen levenscyclus hebben en dat we daar in principe vanaf moeten blijven. "Ik vind niet dat ik daar een einde aan mag maken". Aan de andere kant, zegt ze, is het allemaal heel dubbel, want mensen houden immers ook huisdieren. Dat is ook een inbreuk op de natuurlijke levensloop van een dier. Eigenlijk zou je alles moeten laten zoals het is. Maar ze heeft dan wel de neiging, wanneer haar kat een muis vangt, hem daarvan te beletten voor het te laat is voor de muis. Dan ben je eigenlijk niet bezig met de dieren in hun waarde laten. Respect voor dieren en voor mensen gebruikt zij dus in verschillende contexten. Het respect wat je voor dieren kan hebben, in de betekenis van 'in de waarde laten', kun je ook bij mensen gebruiken. Dat komt dan neer op het accepteren van anderen die misschien anders denken dan jij, maar waar je wel mee samen moet werken of leven. Je respecteert dan elkaars privéruimte.

3. Respect voor dieren in praktijk

In de praktijk uit haar respect voor dieren zich in het feit dat zij geen vlees eet. Ze moet toegeven dat ze niet helemaal consequent is, want ze heeft wel leren schoenen. "En ik eet kaas met stremsel erin, ik heb gehoord dat dat ook niet erg diervriendelijk is." Ze koopt scharreleieren, en als het financieel even kan ook biologische zuivel. Ze heeft het idee dat bij biologische producten meer aandacht is besteed aan dieren. Ze vertelt dat ze niet vaak met mensen in discussie gaat over haar vegetariër-zijn. Want dat heeft voor haar ook te maken met respecteren. Ze vindt het vervelend wanneer andere mensen haar er op aanspreken. Veel mensen zeggen: "We zijn toch allemaal carnivoren, wat is het dan voor onzin dat je je natuurlijke roots een beetje verloochent. Daar baal ik wel eens van want andersom doe ik het ook niet. Ik ben niet iemand die zegt: waarom eet je nou vlees." Ze hoopt dat er op een gegeven moment zulke goede technieken zullen zijn uitgevonden dat er goede vleesvervangers gemaakt kunnen worden.

Respect voor dieren gaat over het in de waarde laten van het dier. Dat is meer het respecteren van dieren in de zin van accepteren, er rekening mee houden dat dieren hun eigen levenscyclus hebben en dat we daar in principe vanaf moeten blijven.

Ze vindt de verwijzing naar onze 'roots', of de natuurlijkheid van vlees eten, hypocriet. Als we dat echt zouden doen, moeten we ook weer op ons voedsel gaan jagen, en de rest van ons eten bij elkaar sprokkelen. Natuurlijkheid is geen goed argument. Er zijn heel veel niet-natuurlijke hulpmiddelen, zoals auto's, waar we wel enthousiast over zijn.

Sommige mensen ondervinden er nog wel eens fysiek last van wanneer ze vegetariër worden, maar meestal hoeven ze uiteindelijk niet meer terug te gaan naar een dieet met vlees. En, zegt ze, zeker in Nederland wordt het mensen ook wel makkelijk gemaakt om geen vlees te eten. In landen in Azië maar ook in bijvoorbeeld Italië, is men nog helemaal niet zo ver wat dat betreft. Ze is van mening dat je het mensen soms ook moet aanreiken. "Net als met die groene stroom, die is nu praktisch ook even duur, soms zelfs goedkoper dan normale energie. Als je iets vergelijkbaars ook met vlees krijgt of met zuivel en eieren, dan werp je het mensen meer in de schoot, en wordt het makkelijker voor een hele grote groep."

Ze ziet zelfs al wel meer verantwoorde horecagelegenheden, waar men zich bijvoorbeeld profileert met biologische producten. Ze heeft het idee dat mensen dan iets meer achterover kunnen leunen: ze voelen zich minder schuldig van een avondje genieten als er biologische producten worden

gebruikt. En ze ziet bij mensen die biologische producten kopen ook een soort trots. Op die manier denkt ze dat je kunt inspelen op het geweten van mensen, of op hun weldoenergevoel.

Ze merkt vaak dat mensen makkelijker vlees eten als ze het dier er niet goed in kunnen herkennen. "Dan hoef je er niet over na te denken."

We zijn, zegt ze, in principe opgegroeid met het idee van respect voor dieren. Op school en in de opvoeding leer je dat dieren lief zijn, je leest boekjes over schattige boerderijdiertjes, je kent altijd wel iemand met een huisdier dat geknuffeld kan worden, etc. De dieren die je dan tegenkomt zijn niet bedoeld om op te eten of om alleen maar eieren te produceren. "Het is ook tegenstrijdig, want vanaf dat je klein bent krijg je een gehaktballetje op je bord, en knakworstjes, en dat breng je dan ook helemaal niet in verband met die lieve boerderijdiertjes. Gelukkig maar, want dan zou je wel een heel lugubere jeugd hebben."

Op zich vindt ze wel dat dieren gedood mogen worden voor hun vlees, als ze een goed leven hebben gehad. Daarom staat ze achter biologisch vlees: als dieren dan dood moeten, dan op zo'n manier. Het liefst zou ze zien dat ieder dier een natuurlijke dood zou kunnen sterven, maar dat is nu eenmaal niet mogelijk tegenwoordig. "Wat ik voor ogen heb is ook geen realistisch beeld, biologische boerderijen vind ik dan een heel dierwaardige oplossing."

Ze zegt dat ze vaak toch ook wel wantrouwig is als ze in de supermarkt staat. Want er staat wel 'scharrel' eieren, maar hoeveel ruimte hebben die kippen om te kunnen scharrelen, vraagt ze zich vaak af. Ze ziet ook wel eens 'vrije uitloop' eieren, maar wat betekent dat dan precies? Dat is vaak niet helemaal duidelijk.

4. Waarde van dieren en waarde van mensen

Ze denkt vaak dat ze dieren niet minderwaardig aan mensen vindt, vertelt ze, omdat ze weet hoe verdrietig ze kan zijn als ze een dier op tv ziet doodgaan. Maar als ze kijkt naar mensen met hun complexe emoties, "en dan naar wat de Partij voor de Dieren allemaal uitkraamt", dan denkt ze uiteindelijk toch dat ze dieren als ondergeschikt ziet aan mensen. Ze vindt het naïef dat de PvdD dieren voorop stelt terwijl dit land geleid wordt door mensen "en de mensen het uiteindelijk samen moeten doen." Dat politieke partijen in hun programma's rekening houden met dieren, daar is ze van harte voor, maar uiteindelijk vindt ze menselijke belangen toch zwaarder wegen. "Er zijn ook heel veel andere dingen in de wereld dan dieren: mensen die elkaar afslachten, mensen die elkaar niet respecteren waardoor je onhoudbare situaties krijgt, ouderen die wegrotten in bejaardenhuizen, dat vind ik ook ontzettend belangrijk, naast dat ik beleid rondom dieren belangrijk vind. Eigenlijk vind ik die dingen belangrijker denk ik, dat mensen een waardig einde krijgen, en een menswaardig bestaan houden."

Bij het overlijden van een huisdier lijkt het verdriet tastbaarder dan bij het overlijden van een mens. Daar heb je zoveel mee kunnen delen, mee kunnen praten, ontwikkelingen mee kunnen doormaken. In die zin staan mensen dicht bij haar dan dieren. "Bij mensen ligt het contact zoveel dieper en dat maakt het verdriet veel minder grijpbaar." Bij dieren is het dan ook veel begrijpelijker wanneer ze elkaar wat aandoen, zij denken veel primairder. In tegenstelling tot mensen kunnen dieren niet verantwoordelijk gesteld worden voor hun daden.

Maar het is lastig, want in de natuur heb je als mens natuurlijk niks te zeggen. Als er een leeuw of nijlpaard voor je neus staat, ben je gewoon een prooi. "Volgens de wetten van de natuur zijn mensen niet meer waard dan dieren, maar als ik kijk naar bijvoorbeeld de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog, en wat daar allemaal met mensen is gebeurd, dan vind ik dat zwaarder wegen en heftiger."

Ze denkt dat wij als mensen met ons gevoel en onze emoties als het ware een extra handicap hebben, want wij ervaren bepaalde dingen zo bewust dat we er ook meer schade van kunnen ondervinden. Bij dieren lijkt het dat er minder stappen tussen leven en dood zitten dan bij mensen, het lijkt erop dat zij zich niet heel lang naar kunnen voelen. Dieren kunnen wel heel veel pijn hebben, maar mensen kunnen ook echt geestelijk lijden, dat is toch wel een verschil denkt ze. In die zin spelen wij ook een beetje met de natuurlijke levensloop van dieren door ze door de dierenarts nog langer in leven te houden wanneer ze ernstig ziek zijn. Mensen kunnen daar zelf toestemming voor geven, maar hoe weten wij nou of dat het beste is voor het dier, vraagt ze zich af.

Ze vindt het verre van terecht dat mensen een hoge pet op hebben van zichzelf. Ze hebben al die capaciteiten, hersenen, gevoelens, en toch maken ze het elkaar vaak zo moeilijk. Dan hebben we het voor het zeggen op deze planeet, maar wat doen we ermee...? Wat dat betreft vindt ze mensen niet superieur aan dieren, maar wel vanwege alle capaciteiten die zij wel hebben en dieren niet. "Maar we zouden er wat mee moeten doen." Het recht om over dierenlevens te beslissen vindt ze dubieus: waarom zouden wij de wijsheid in pacht hebben? "Zoveel verstandige dingen heeft de mensheid nou ook weer niet gedaan de afgelopen eeuwen."

5. Respect voor dieren in conflict

Wanneer bijvoorbeeld een vriend of vriendin op een slechte manier met dieren om zou gaan, dan zou ze daar de vriendschap voor op het spel zetten. Het zou wel van de situatie afhangen. Maar wanneer het echt om mishandeling zou gaan of om ernstige praktijken in de bio-industrie, dan zou dat ten koste gaan van de menselijke relatie, denkt ze. Als ze zou moeten kiezen tussen het leven van een geliefd huisdier of het leven van iemand ver weg die ze niet kent, dan zou ze het tegenover zichzelf nooit kunnen rechtvaardigen om een mensenleven te (laten) beëindigen. Dat is ook iets wat je in de opvoeding leert, zegt ze, dat het heel erg is om een mensenleven te beëindigen, en dat je dat nooit mag doen. Dus als je niet voor de mens zou kiezen, zou je heel slecht met je zelf kunnen leven, mede door alles wat je is aangepraat.

6. De ideale sector

Ook al is ze zelf overtuigd vegetariër, een verplichting vanuit de overheid tot het minder eten van vlees lijkt haar geen goed idee. Daardoor wek je waarschijnlijk juist weerstand op. Ze denkt dat faciliteren beter werkt dan barricaderen. Er aandacht aan besteden lijkt haar juist wel goed, bijvoorbeeld in de vorm van campagnes voor biologisch vlees en vrije uitloopeieren. Die reclames worden op den duur wel irritant, maar ze blijven in ieder geval hangen.

"Dierenwelzijn vind ik een heel belangrijk punt waar meer geld voor uitgetrokken zou moeten worden. Wat mij betreft zou er dan best iets van andere budgetten afmogen." Het idee van Groenlinks voor de vleesbelasting lijkt haar toch wel effectief, ook al vindt ze eigenlijk dat mensen gestimuleerd moeten worden om dingen wel te doen in plaats van om dingen niet te doen. Maar ze denkt dat je op deze manier mensen die twijfelen over de streep kunt trekken om minder vlees te gaan eten. En je kunt als consument tenminste nog zelf beslissen of je wel of geen vlees koopt.

HOOFDSTUK 3

MORELE THEORIE ACHTER PRAKTISCHE STANDPUNTEN

3.1 Gedeelde relevantie, maar verschillende basis

Op basis van de weergave van de interviews is het mogelijk om een tweetal belangrijke overeenkomsten te benoemen.

Ten eerste valt op dat men zonder uitzondering vindt dat respect voor dieren belangrijk is, en dat met de behoeftes en belangen van dieren tot op zekere hoogte rekening moet worden gehouden. De reikwijdte van respect gaat voor de geïnterviewden verder dan alleen de mens. Ook het dier kan worden gerespecteerd. Ondanks de relatief willekeurig gekozen personen, zegt niemand expliciet dieren niet te respecteren of onbelangrijk te vinden.

Daarnaast wordt in alle gevallen respect voor dieren onmiddellijk gerelateerd aan onze omgang met dieren. Hierbij staat het welzijn van de dieren vaak centraal. Dit geldt voor de mensen uit de primaire sector, de fokkers, houder, arts en transporteur. Zij zijn allen bezorgd om het welzijn van hun dieren, zowel omdat ze vinden dat dieren recht hebben op een zo goed mogelijke behandeling, als vanuit zakelijk belang. Ook de beleidsmedewerker van de dierenbeschermingsorganisatie, de kwaliteitsmanager en de consumenten vinden zorg voor welzijn van dieren belangrijk.

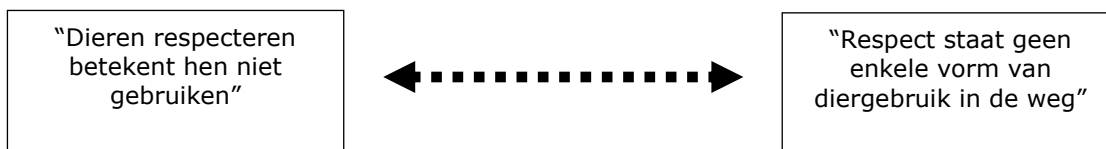
Ondanks deze gemeenschappelijke basis blijken de stakeholders verschillende interpretaties te gebruiken van het concept 'respect voor dieren'. Hierdoor is respect voor dieren in de praktijk niet eenvoudig te operationaliseren. Die diversiteit en moeite om invulling te geven aan het concept heeft direct te maken met de achterliggende ideeën over de invulling en reikwijdte van respect, de normatieve onderbouwing van respect voor dieren en de visie op de mens-dier relatie.

3.2 Drie keer een continuüm

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat het bij respect niet eenvoudigweg gaat over voor of tegen respect zijn of om veel of weinig respect. Praktijkstandpunten over respect bij het fokken, eten of verzorgen van dieren zijn te relateren aan een breed spectrum van morele opvattingen over de reikwijdte en de onderbouwing van respect voor dieren en de relatie tussen mens en dier. Bij elk van deze verschillende aspecten is er sprake van een continuüm van mogelijke opvattingen.

a. De invulling en reikwijdte van respect

Hierbij gaat het om een continuüm van visies, waarbij de uitersten gevormd worden door:

b. De normatieve onderbouwing van respect voor dieren

Hierbij gaat het om een continuüm van visies, waarbij de uitersten gevormd worden door:

c. De mens-dier relatie

Hierbij gaat het om een continuüm van visies, waarbij de uitersten gevormd worden door:

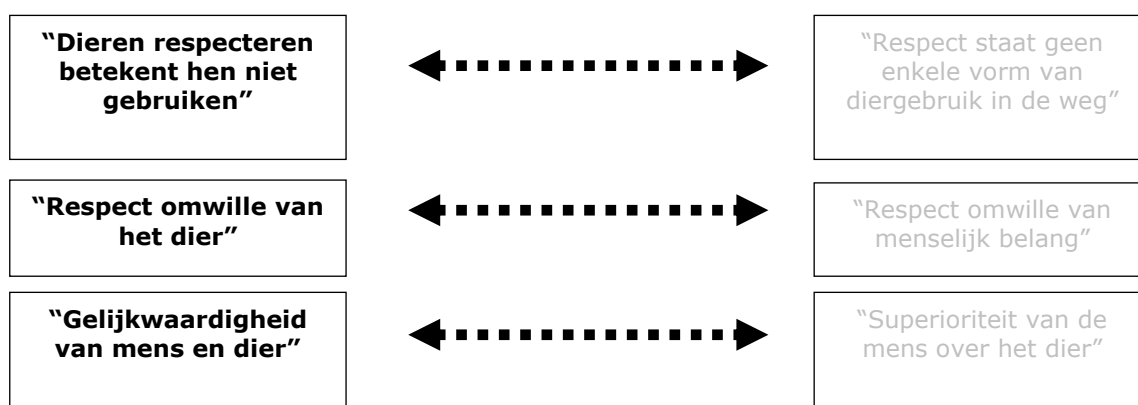

Het is de combinatie van keuzes en posities op deze drie verschillende continua waardoor mensen het belang van respect kunnen onderschrijven, maar tegelijk in de praktijk tot verschillende opvattingen en keuzes komen. Op basis van de verschillende standpunten van de stakeholders kan een aantal 'hoofdpopvattingen' onderscheiden worden. Deze opvattingen worden hieronder weergegeven en worden daarna verbonden met een theoretisch kader ter onderbouwing.

3.3 Respect: het dier in zijn waarde laten

"Respect voor dieren gaat over het in de waarde laten van het dier. Dat is het meer het respecteren van dieren in de zin van accepteren, er rekening mee houden dat dieren hun eigen levenscyclus hebben en dat we daar in principe vanaf moeten blijven."

Diverse geïnterviewden geven antwoorden die op alle drie de continua nauw aansluiten bij de posities aan de linkerkant van het spectrum, met andere woorden, een positie waarbij het dier centraal staat.

Vanuit dit perspectief betekent respect voor dieren dat het dier in zijn waarde moet worden gelaten. Dit houdt in dat er geen of zo weinig mogelijk inbreuk gemaakt wordt op het natuurlijke gedrag en de natuurlijke omgeving van het dier. Het dier verdient respect omwille van zijn intrinsieke waarde. Hieruit volgt dat ingrepen aan (de natuurlijke omgeving van) het dier inherent problematisch zijn. Voorbeelden zijn het houden van vee, het jagen op dieren, het houden van huisdieren, etc.

Een aantal opvattingen van de geïnterviewden zitten het dichtst bij de linkerkant van het spectrum. Ze starten vanuit een "Nee, tenzij..."-houding ten opzichte van diergebruik. Zij willen eerst kijken of het überhaupt nodig is om dieren te gebruiken, of dat er goede alternatieven zijn, en daarna, binnen het gebruikssysteem, zoveel mogelijk respect als de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier.

Deze visie heeft een duidelijke verwantschap met de theorie van Tom Regan. Zijn dierethiek start in de erkenning van de inherente waarde van het dier. Hij staat daarmee in de lijn van Immanuel Kant, die stelde dat ieder mens intrinsieke waarde heeft en om die reden altijd als doel behandeld dient te worden, nooit slechts als middel. Regan stelt dat dit principe van waardigheid niet beperkt kan blijven tot mensen. Ook voor dieren geldt dat zij intrinsieke waardigheid kunnen hebben². Om van een inherente waarde te kunnen spreken moeten mens en dier wel aan bepaalde voorwaarden voldoen. Bij mensen gaat het dan traditioneel over autonomie. Vandaar dat Regan start bij de vraag in hoeverre dieren ook autonoom kunnen zijn en in hoeverre zij belangen kunnen hebben. Hij kijkt daarbij naar de mate waarin dieren capaciteiten hebben zoals het vermogen om bewuste ervaringen te kunnen hebben, het vermogen om overtuigingen en wensen te hebben, het vermogen om waar te kunnen nemen, te onthouden en te herinneren, om een idee van de toekomst te hebben, inclusief de eigen toekomst, om een emotioneel leven te hebben met gevoelens van plezier en pijn, om voorkeur- en welvaartbelangen te hebben, het vermogen om actie te ondernemen in het navolgen van wensen en doelen, om een psychologische identiteit

² Tom Regan, *The Case for Animal Rights*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983, 142-145.

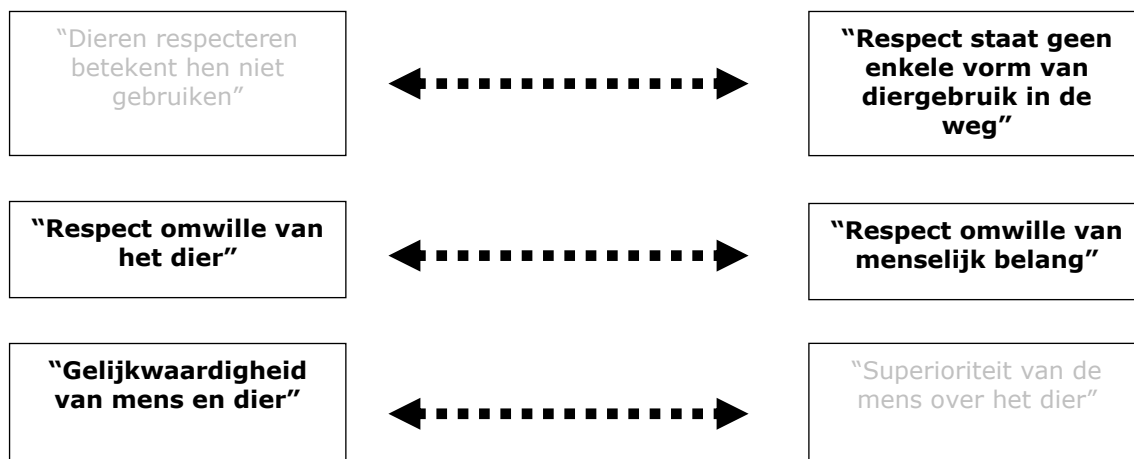
gedurende een periode van tijd te hebben, en een individueel welzijn wat losstaat van hun nut voor anderen.

Regan betoogt uiteindelijk dat veel (zoog)dieren deze capaciteiten hebben, en dat al deze wezens 'subject van een leven' (*subjects-of-a-life*) zijn. Hierdoor is het mogelijk om ook bij dieren te spreken van inherente waarde. Hierdoor dienen ze – net als mensen – altijd als doel op zichzelf en nooit enkel als middel behandeld te worden. In praktijk houdt dit in dat de meeste vormen van diergebruik moreel niet toelaatbaar zijn.

3.4 Respect: het zorgen voor de gezondheid en het welzijn van het dier

"Respect is een meer algemeen begrip, wat je vervolgens invult door voor welzijn en gezondheid van dieren te zorgen. Respect impliceert gedrag, en dat gedrag is rekening houden met de belangen van de ander, van het dier. De primaire belangen zijn dan welzijn en gezondheid."

Een andere invulling van respect is er een waarbij welzijn en gezondheid van het dier centraal staan. Deze interpretatie houdt in dat dieren in principe voor menselijke behoeften en belangen gebruikt mogen worden, zolang men goed voor welzijn en gezondheid van de dieren zorgt.

Vanuit deze opvatting is het belangrijk om te kijken naar en te onderzoeken wat de behoeftes, belangen en wensen van het dier zijn en daar vervolgens naar te handelen. Het gaat in de eerste plaats om gezondheid en welzijn van het dier, en niet zozeer om noties als respect voor rechten of integriteit.

Voor sommigen wegen de belangen van dieren even serieus als de belangen van mensen, en volgens hen moet daar in de beleidsvorming dan ook rekening mee worden gehouden. Ook al kan men wat betreft welzijn en gezondheid redelijk wat afleiden van het gedrag van dieren, soms is het moeilijk te zien en/of te meten wat de belangen en behoeften van het dier zijn, of wanneer en in welke mate een dier pijn heeft. Andere manieren van lijden of communiceren dan de onze wijzen echter niet per definitie op *minder* lijden of *geen* communicatie.

Respect voor dieren en zorg voor hun welzijn komt er in de praktijk vaak op neer dat men wil proberen dieren zoveel mogelijk in natuurlijke omstandigheden te laten leven. Dit kan echter tot problemen leiden: in biologische huisvestingssystemen waarbij dieren veel buiten kunnen komen, bestaat het gevaar dat de varkens of kippen aangevallen worden door roofdieren, dat ze makkelijker vatbaar zijn voor ziektes, of dat de jongen onder de moeder terecht komen of vertrappt worden. Zo kan het dus gebeuren dat in een natuurlijker systeem meer dieren ziek worden en/of doodgaan dan in een regulier systeem.

Mensen die werken met dieren, er letterlijk hun geld mee verdienen, zitten altijd in het spanningsveld van economische belangen versus dierenwelzijn/respect-belangen. Optimale zorg voor welzijn is vaak niet rendabel. Meestal lijkt dit erop neer te komen dat supermarkten de prijzen van de producten bepalen en dat consumenten maar een beperkte hoeveelheid geld voor dierenwelzijn over hebben. In deze situatie lijkt het duidelijk dat de positie van dieren niet gelijkwaardig is aan die van mensen. Een respectvolle omgang met dieren kan wel bepleit worden, maar dit blijft binnen het kader van het gebruik van dieren voor menselijke behoeften. Hiermee is

er dus ook sprake van een normatieve claim: we behoren te zorgen voor en rekening te houden met het welzijn van dieren.

Dit perspectief is nauw verwant aan de theorie van Peter Singer. Singer pleit ervoor dat de belangen van alle *sentient*³ wezens, zowel mensen als dieren, op een gelijke manier meetellen. Hier is er dus sprake van gelijkwaardigheid tussen mens en dier. De beslissende factor voor morele status is niet het subject-zijn van Regan of het autonoom-zijn van Kant, maar het vermogen tot *sentience*. Wanneer wezens pijn kunnen lijden, tellen zij mee in de morele cirkel. Het zijn de belangen van wezens, – belangen om pijn te vermijden – en het gaat niet om wie de belangen heeft, dat kunnen zowel mensen als dieren zijn. Singer gebruikt de term ‘intrinsieke waarde’ niet. In zijn theorie zijn het namelijk niet afzonderlijke wezens die intrinsieke waarde hebben, maar er is alleen de waarde van het geheel van geluk. Enerzijds is er bij Singer sprake van gelijkwaardigheid van mens en dier: belangen van *sentient* mensen tellen moreel gezien even zwaar als belangen van *sentient* dieren. Anderzijds wijst Singers benadering diergebruik in theorie niet af, op voorwaarde dat er rekening wordt gehouden met de belangen van dieren, en dat hun welzijn gewaarborgd is. Aangezien hij niet uitgaat van de intrinsieke waarde van wezens, is het mogelijk dat dieren (of mensen) in een bepaalde situatie zullen moeten lijden, als andere belangen moreel zwaarder wegen⁴.

Een ander gezichtspunt is dat van Bernard Rollin. Net als Singer gaat hij ervan uit dat zowel mensen als dieren het recht hebben om volgens hun natuur te leven. Dit wil niet zeggen dat mensenrechten per definitie ook op dieren van toepassing moeten zijn, mens en dier hebben immers verschillende eigenschappen en behoeften. Rollin is niet tegen het gebruik van dieren voor menselijke doeleinden op zich, maar hij stelt dat de manier waarop we dieren gebruiken zoveel mogelijk in overeenstemming moet zijn met hun eigen natuur, met hun *telos*. Dit is het natuurlijke levensdoel van het dier, wat zonder al te veel belemmering nageleefd moet kunnen worden. Rollin is dus wel tegen manieren van diergebruik waarbij totaal aan dat *telos* voorbij wordt gegaan (als bijvoorbeeld varkens niet kunnen wroeten en kippen niet kunnen scharrelen). Volgens Rollin moeten we niet alleen rekening houden met het welzijn van dieren omdat ze *sentient* wezens zijn, omdat ze negatieve emoties en pijn kunnen ervaren, maar ook omdat dieren wezens zijn met een eigen natuur die hun eigen doelen nastreven⁵. Hun *telos* of levensdoel moet verwezenlijkt kunnen worden gedurende het leven van het dier. Rollin wijst hierbij op het belang van de eigenheid van elk dier die gerespecteerd behoort te worden. Zoals ook uit een aantal van de interviews naar voren kwam, zijn het welzijn van het dier en het respect voor de *telos* van dieren moreel belangrijker, maar dan wel binnen het kader van de veehouderij/ het menselijk gebruik van dieren.

3.5 Respect: medemenselijkheid

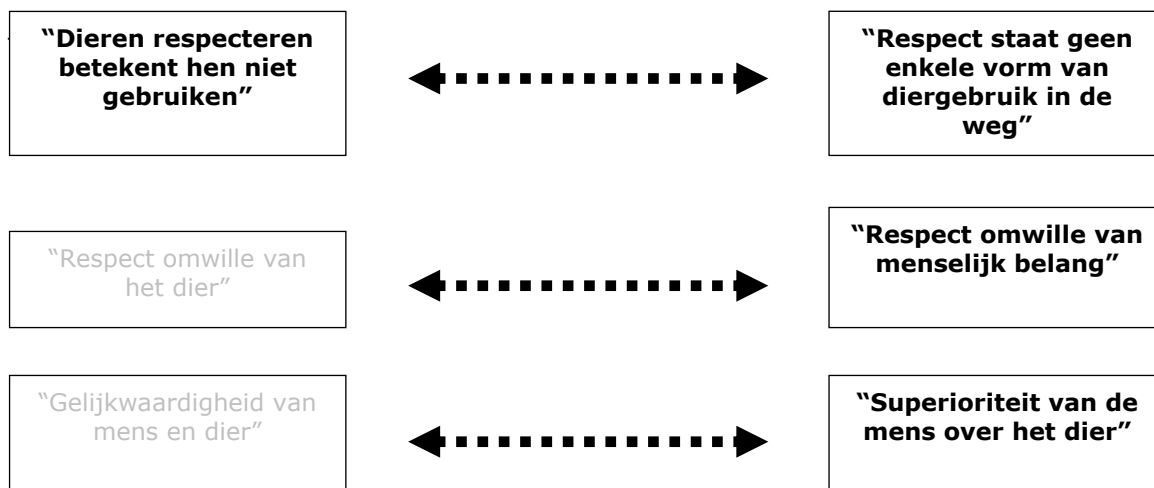
"Vanuit mijn geloofsovertuiging vind ik dat mensen boven dieren staan, en dat het dier een gebruiksfunctie kan vervullen voor de mens. Dat kan voor voeding zijn, maar het kan ook op sociaal gebied zijn. Door de individualisering van de cultuur – meer alleenstaanden, mensen die vereenzamen – gaan mensen hun huisdier steeds meer vermensen, en ze gaan daar best ver in. Te ver, soms."

Deze opvatting start vanuit het oogpunt van de mens. Met andere woorden, de mens staat centraal, en andere wezens worden in verhouding tot de mens bekeken. Hieronder valt bijvoorbeeld de visie dat mensen rentmeesterschap over dieren hebben als hogere wezens in een goddelijke schepping, of ze behandelen dieren met respect vanuit een soort genegenheid: je behandelt dieren goed vanuit je genegenheid of vriendelijkheid in het algemeen.

³ Het is lastig om dit woord precies in het Nederlands te vertalen. Het vermogen tot *sentience* betekent grofweg het vermogen om enige vormen van pijn en plezier te kunnen ervaren.

⁴ In de praktijk wijst Singer echter bijna al het diergebruik af. Volgens hem moeten we de preferenties van de verschillende *sentient* wezens tegen elkaar afwegen, en de preferentie van landbouwhuisdieren voor een leven zonder pijn en stress weegt dan zwaarder dan de menselijke preferentie voor het eten van vlees (wat tegenwoordig niet meer direct nodig is om te kunnen overleven).

⁵ Bernard Rollin, "Annual Meeting Keynote Address: Animal agriculture and emerging social ethics for animals", *Journal of Animal Science* 82 (2004): 962.

Mensen staan in dit perspectief boven dieren in de rangorde of hiërarchie, zij kunnen het beheer voeren over dieren, ze zijn in de morele positie om dieren te mogen gebruiken voor hun eigen doeleinden. De operationalisering van rentmeesterschap betekent niet noodzakelijk dat elke vorm van diergebruik toegestaan is: sommige handelingen gaan juist tegen bepaalde religieuze ideeën in. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk in discussies over genetische manipulatie van dieren.

Superioriteit van mens over dier is voor sommigen gebaseerd op de opvatting dat (veel) mensen complexere rationale en emotionele vermogens hebben dan (veel) dieren. Ondanks hun eventuele lagere morele status/hun minderwaardigheid, dienen dieren wel met respect behandeld te worden. Het respecteren van dieren in de praktische betekenis van de dieren goed verzorgen, zorgen dat ze zoveel mogelijk aan hun behoeften kunnen voldoen, kan ook economisch of zakelijk gedreven zijn. Respectvol handelen hoeft dan niet voort te komen uit een respect. Zorgen dat de dieren het goed hebben komt immers uiteindelijk de fokker/houder ten goede: gezonde en gelukkige dieren zullen meer opbrengen, en zorgen dat het bedrijf goed loopt.

De discussie over dierenwelzijn en respect voor dieren in Nederland kan vanuit deze interpretatie als een luxe discussie gezien worden, in vergelijking met andere landen op de wereld waar men nog veel meer letterlijk met overleven bezig is. Wanneer je eigen welzijn en welvaart hoger is, lijkt je meer oog te hebben voor/ je bewust te zijn van de belangen van anderen zoals dieren. Het menselijk perspectief blijft hier het startpunt: menselijke belangen komen op de eerste plaats, daarna zijn anderen, zoals dieren, pas aan de beurt.

Het idee dat we onze morele analyse vanuit het standpunt van de mens moeten starten vinden we terug in de theorie van Immanuel Kant. Kant concentreert zich in zijn werk op de rationale en autonome mens. Dieren beschikken niet over de vermogens tot rationaliteit en autonomie, volgens hem. Worden dieren slecht behandeld, dan is dit moreel verwerpelijk vanwege het slechte handelen van de mens, niet omdat de intrinsieke waarde van het dier wordt aangetast. Dierenmishandeling zou volgens Kant tot 'zederverruwing' kunnen leiden: als men dieren slecht behandelt, is de kans groot dat men zijn medemensen ook slecht behandelt⁶. Dieren zijn dus slechts indirect van moreel belang. Hier zien we dat er sprake is van respect voor het dier, maar niet omwille van dat dier zelf, maar omwille van onszelf als rationale en autonome wezens. Heike Baranzke stelt, geïnspireerd door Kant, dat mensen als morele subjecten volledig verantwoordelijk zijn voor hoe zij handelen⁷. Deze verantwoordelijkheid strekt zich volgens haar uit tot alle wezens in de wereld. Onze verplichting tot ethisch handelen reikt daarmee ook tot dieren. De verplichting om dieren met respect te behandelen komt voort uit het respect voor onszelf als moreel handelende wezens, en daarmee niet uit de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier.

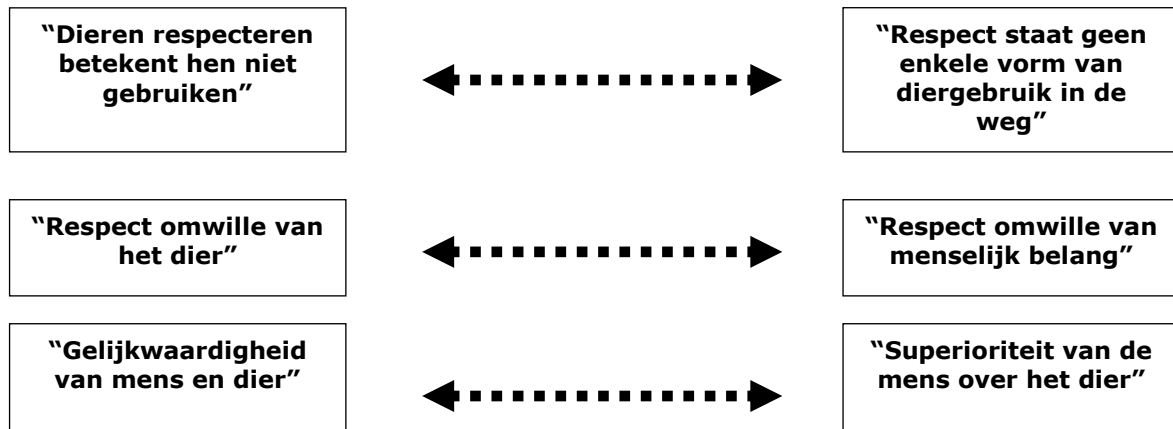
⁶ Jac. A.A Swart & Jozef Keulartz, "Het wilde dier in onze samenleving. Een contextuele benadering van intrinsieke waarde". *Filosofie in Praktijk*, jrg. 31, nr. 2 (2010): 2.

⁷ Heike Baranzke. "Does beast suffering count for Kant: a contextual examination of #17 in *The Doctrine of Virtue*". In: *Essays in Philosophy*, 5, 2, Juni 2004.

3.6 Respect: een relationeel begrip

"Respect voor dieren is in principe hetzelfde als respect voor mensen. Je kunt dieren niet op een stoel in een bus zetten, want daar zijn juist veewagens voor. Je moet vooraf kijken naar wat welke diersoort nodig heeft, en het vervoer daarop aanpassen."

Respect heeft ook een relationele component. Het is in deze interpretatie lastig om een duidelijke plaats binnen het spectrum in te nemen, aangezien de verschillende contexten en specifieke situaties bepalen wat belangrijk is.

Wezens waar je je in herkent, die je hebt leren kennen, waar je dingen mee kunt delen, die vergelijkbaar gedrag vertonen, respecteer je vaak eerder dan wezens die, letterlijk en figuurlijk, verder van je af staan. Huisdieren, of breder gezien zoogdieren, kunnen daarom eerder op respect rekenen dan bijvoorbeeld insecten.

Mensen projecteren vaak hun eigen ideeën en gevoelens op dieren. Dit kan echter zo ver gaan dat men geen rekening meer houdt met de natuurlijke behoeftes van het dier. Dieren verschillen op een aantal gebieden fundamenteel van mensen. Ze vragen daarom ook om een andere behandeling. Ook mensen verschillen immers van elkaar en worden niet allemaal op dezelfde manier behandeld. Ze zijn daarentegen wel gelijkwaardig en hebben gelijke rechten.

Respect voor dieren betekent dat je naar de specifieke behoeftes van het dier kijkt. Het kan zeker ook zo zijn dat behoeftes van dier en mens op elkaar lijken of in bepaalde situaties vergelijkbaar zijn, maar dit hoeft niet. We hebben hier te maken met het verschil tussen gelijkheid en gelijkwaardigheid: het eerste hoeft geen voorwaarde te zijn voor het tweede. Wezens hoeven niet aan elkaar gelijk te zijn om eenzelfde morele waarde te hebben.

Tenslotte worden opvattingen en gewoonten deels ook bepaald door de normen en waarden waarmee men is opgegroeid. Wanneer je van jongs af aan gewend bent aan het idee dat dieren gedood worden voor het vlees, en je hebt vlees altijd lekker gevonden, dan zal dit een rol blijven spelen. Ook wanneer je op een gegeven moment mensen tegenkomt die een andere mening hebben over het eten van vlees of de manier waarop dieren gehouden worden in de veesector.

Het definiëren van respect in termen van relaties kan terugkomen op verschillende niveaus. De relatie kan definiërend zijn voor de morele status van het wezen in kwestie. In de praktijk zie je vaak dat dieren meer respect krijgen van ons mensen en daarmee een meer significante morele status, naarmate ze dichterbij ons als mensen staan en wanneer we ons beter in ze kunnen verplaatsen. Vanuit dit perspectief is partijdigheid legitiem wanneer het speciale relaties betreft⁸. In de praktijk zorgen mensen inderdaad meestal eerst voor hun naasten, familie, vrienden, en voor zichzelf, voordat ze kijken naar de belangen van vreemden. Relaties als definiërend voor respect voor dieren wordt door velen gevoelsmatig onderschreven, maar op normatief niveau doen zich problemen voor. Kan het zomaar als algemene wet gesteld worden?

Op een tweede niveau kunnen relaties definiërend zijn voor respect in de zin dat ze onze morele verplichtingen invullen. Wij gebruiken landbouwhuisdieren voor onze eigen doeleinden, en dit

⁸ Rebecca Walker, "Human and Animal Subjects of Research: the Moral Significance of Respect versus Welfare", *Theoretical Medicine and Bioethics* 27 (2006): 322.

kenmerkt de relatie. Dit betekent ook dat wij onszelf specifieke morele verplichtingen opleggen: we dienen de dieren die we gebruiken op een respectvolle manier te behandelen. Op een derde niveau kunnen relaties respect definiëren als bron van onze morele motivatie. Wanneer we starten vanuit een respectvolle houding jegens *sentient* wezens, betekent dit bijvoorbeeld dat we de manieren waarop we respectvol met mensen omgaan, ook bij veel dieren zouden moeten gebruiken. Dit zal in de praktijk echter niet zo makkelijk zijn, aangezien de (intensieve) veehouderij zo ingeburgerd is in onze samenleving.

HOOFDSTUK 4

BELEIDSIMPLICATIES: RESPECT OPERATIONALISEREN VRAAGT OM KEUZES

4.1 Respect: breed gedragen, maar niet eenduidig

Op basis van de interviews en de analyse wordt duidelijk dat respect voor dieren een concept is dat breed gedragen wordt. Het lijkt tegenwoordig steeds meer te leven. Zowel in de interviews als uit de literatuur blijkt dat dieren respect verdienen en dat respect positief geëvalueerd wordt.

Ondanks dit positieve beeld is en blijft respect voor dieren voor de beleidspraktijk geen eenvoudig en makkelijk te operationaliseren begrip. Dat heeft te maken met het feit dat achter de positieve evaluatie van het begrip respect een grote diversiteit aan opvattingen schuilgaat. Ondanks het gemeenschappelijk onderschreven belang van respect verschillen mensen fundamenteel van mening over de achtergrond van het begrip respect en over de praktische implicaties. Hierdoor kan 'respect voor dieren' verworden tot een containerbegrip waar enerzijds niemand redelijkerwijs op tegen kan zijn, terwijl het tegelijkertijd in beleid en wetgeving nauwelijks te operationaliseren is.

Ogenschijnlijk is het aantrekkelijk om in het beleid gebruik te maken van de breed gedragen relevantie van het respect voor dieren. Dit onderzoek laat echter zien dat de diversiteit wat betreft inhoud en reikwijdte te groot is om in praktijk een beleid te formuleren dat alle aspecten van respect incorporeert. Consensus is uiteraard mogelijk zoals bij de invulling van respect bij vraagstukken over, bijvoorbeeld, dierenmishandeling. De vraag is echter wat in zo'n geval de eigenstandige functie en meerwaarde van een verwijzing naar respect voor dieren nog heeft. Via noties als welzijn, het aanstootbeginsel of zelfs eigendom kunnen de bezwaren op dat terrein ook worden verwoord en gelegitimeerd. In andere gevallen zoals in de discussies over het doden van dieren en dierenwelzijn blijkt de diversiteit van de inhoud van respect al te groot om het begrip op een vruchtbare manier in te zetten in het beleid. Wil de Nederlandse overheid concreet vorm geven aan het begrip respect voor dieren, als een zelfstandige notie, dan moeten er in het beleid twee stappen gezet worden:

1. Een explicitering van de inhoudelijke verschillen die schuilgaan achter de breed gedragen relevantie van respect;
2. Een inhoudelijke positiebepaling binnen het spectrum van opvattingen over de invulling en reikwijdte van het begrip respect.

4.2 Expliciteren: respect meer dan een kapstok

Een eerste stap start bij het expliciteren van de diversiteit aan meningen en morele opvattingen die ten grondslag liggen aan de positieve beoordeling van 'respect voor dieren'. In plaats van de nadruk te leggen op het breed gedragen karakter van het begrip is het zinvol in het beleid ook het accent te leggen op de diversiteit aan opvattingen die schuil gaat achter de notie respect voor dieren. Het voordeel hiervan is tweeledig. Ten eerste verheldert en verklaart het de moeite om het begrip in beleid te operationaliseren. Het gaat immers maar zeer ten dele om hetzelfde begrip. Voor sommigen is het een equivalent van aandacht voor dierenwelzijn, terwijl het voor anderen juist verwijst naar de waardigheid van het individuele dier. Daarnaast is de verheldering voor het beleid relevant voor het duiden van bepaalde argumenten in de discussie. Juist daar waar respect in het debat gebruikt wordt, kan gekeken worden welke type argumenten en visies naar voren komen. Als verheldering- en analyse-instrument is de explicatie voldoende. Om respect voor dieren als zelfstandig begrip in het beleid te laten functioneren is echter een vervolgstap nodig.

4.3 Keuzebepaling: het prijskaartje van respect

Wil respect een vruchtbare rol spelen in het beleid, dan is expliciteren niet voldoende. Het enkel verhelderen kan nog steeds resulteren in een situatie, waarin respect niet meer is dan een containerbegrip dat ruimte biedt aan diverse opvattingen. Op die manier heeft het begrip 'respect voor dieren' voor het beleid geen duidelijke meerwaarde. Wil het zinvol zijn voor beleid dan vraagt dat om een inhoudelijke positiebepaling binnen het spectrum van opvattingen over de invulling en reikwijdte van het begrip respect.

Wanneer de overheid het concept 'respect voor dieren' wil blijven gebruiken heeft dat een prijskaartje. Het zal noodzakelijk zijn om het eigen gebruik van het begrip respect te verduidelijken: Wat verstaat de overheid precies onder respect voor dieren? Welke opvatting(en) wil het Ministerie uitdragen?

Dit zijn fundamentele vragen, waarop in het beleid (impliciet) al wel een antwoord is gegeven. Op basis van het huidige beleid lijkt respect voor dieren bijna volledig samen te vallen met de aandacht voor gezondheid en welzijn van dieren. Tegelijk verwijst de Nota Dierenwelzijn juist naar het respect voor het dier en een respectvolle omgang met het dier, waarbij dit niet één op één lijkt samen te vallen met aandacht voor het welzijn van het dier:

"Omdat dieren levende wezens zijn en positieve en negatieve emoties en pijn kunnen ervaren, moet de mens respectvol met het dier omgaan. Voor de gedomesticeerde dieren draagt de mens een speciale verantwoordelijkheid. Juist door zijn ingrijpen is hij verantwoordelijk voor een goede huisvesting en verzorging die tegemoet komt aan de aanwezige natuurlijke behoeften en gedragingen van het dier.

*Dieren hebben een eigen waarde, ook wel de intrinsieke waarde genoemd, die los staat van de waarde en functie die mensen aan dieren toekennen. De waarde van het dier is daarbij niet per definitie ondergeschikt aan de belangen van de mens. De samenleving zal zich rekenschap moeten geven van de toelaatbaarheid van handelingen van de mens die het welzijn of de gezondheid van het dier mogelijk aantasten."*⁹

De uitdaging voor het huidige beleid is om op dit punt helderheid te verschaffen. Gaat het bij een respectvolle omgang met dieren om – enkel en alleen - aandacht voor de gezondheid en het welzijn van het dier of omvat respect voor dieren nog een bredere dimensie die, bijvoorbeeld, verwijst naar noties als waardigheid of integriteit? Voor beide keuzes lijkt, op basis van dit onderzoek, binnen de keten van actoren steun te zijn. Het vraagt echter hoe dan ook reflectie op, onderbouwing van en communicatie door de overheid over de keuze voor de specifieke invulling en de reikwijdte van respect. Dat is het prijskaartje van een bruikbaar begrip van respect voor dieren. Ook blijkt er uit de interviews dat er voor consumenten en producenten een prijskaartje hangt aan respect voor productiedieren. Goede zorg kunnen dragen voor dierenwelzijn kost de producenten geld (meer ruimte, beter voedsel, meer extensieve huisvestingssystemen), en dat moet deels bij de consumenten vandaan komen. Zij moeten wat meer over hebben voor diervriendelijkere producten.

Samenvattend:

1. De operationalisering van respect voor dieren in het beleid kan niet zonder een normatieve keuze van de overheid. Respect wordt pas bruikbaar als duidelijk wordt hoe het gedefinieerd wordt. Hierbij gaat het om de vraag of respect, naast aandacht voor welzijn en gezondheid, ook bredere noties omvat zoals waardigheid en integriteit van het dier.
2. Respect voor dieren, in welke definitie ook, vraagt om handelingssturende keuzes van alle sectorpartners, inclusief overheid en consumenten. Respect voor dieren heeft echter een prijskaartje. Figuurlijk, in de zin dat er inhoudelijke keuzes gemaakt moeten worden. Het vraagt om een antwoord op de fundamentele vragen hoe wij dieren waarderen en hoe wij met dieren behoren om te gaan. Maar respect voor dieren heeft ook letterlijk een prijskaartje. Alle partners moeten bereid zijn een prijs te betalen. Dit kan een prijs in de vorm van geld zijn, waarbij men meer betaalt voor dierlijke producten, maar ook innovatie en idealisme zijn mogelijke motieven.
3. De overheid kan hier een belangrijke rol spelen door het faciliteren en ondersteunen van initiatieven van sectorpartners, die respect voor dieren actief meenemen in het zoeken naar duurzame productie. Zo kan de overheid actief invulling geven aan de eigen beleidsintenties zoals die in de Nota Dierenwelzijn zijn verwoord, recht doen aan het breed gedragen belang van een respectvolle omgang met dieren en tegelijk recht doen aan de morele diversiteit aan opvattingen die ten grondslag ligt aan de diverse interpretaties van respect voor dieren.

⁹ Nota Dierenwelzijn (2007), Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, 9.

DANKWOORD

Ten eerste wil ik graag alle geïnterviewden hartelijk danken voor hun waardevolle bijdrage aan dit rapport. Ook wil ik graag Henny van Rij van het Ministerie van EL&I en Ferry Leenstra van Livestock Research van Wageningen UR hartelijk danken voor hun hulp en suggesties voor te interviewen personen. Ook bedank ik Bernice Bovenkerk voor haar kritische tweede lezing van en frisse kijk op dit rapport. Tenslotte wil ik Franck Meijboom speciaal bedanken voor de prettige en inspirerende samenwerking, en voor zijn waardevolle bijdragen aan en kritische op- en aanmerkingen bij dit rapport.

LITERATUUR

- Bakker, Martien. "De mogelijke rol van redelijke partijdigheid in de ethiek voor (intensief gehouden) productiedieren". Bachelorscriptie Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht, juli 2009.
- Baranzke, Heike. "Does beast suffering count for Kant: a contextual examination of #17 in *The Doctrine of Virtue*". In: *Essays in Philosophy*, 5, 2, June 2004.
- Lauwere, Carolien C. de en Sabine de Rooij, *Dé ondernemer bestaat niet; Melkveehouders en varkenshouders over hun visie op dierenwelzijn en andere duurzaamheidsaspecten*. Publicatie 10-006. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2010.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. *Nota Dierenwelzijn*, 2007.
- Regan, Tom. "The Case for Animal Rights". Susan Armstrong & Richard Botzler (eds.). *The Animal Ethics Reader*. London: Routledge, 2003, 17-24.
- Regan, Tom. *The Case for Animal Rights*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983.
- Rollin, Bernard. "Annual Meeting Keynote Address: Animal agriculture and emerging social ethics for animals". *Journal of Animal Science* 82 (2004): 955-964.
- Singer, Peter. "Practical Ethics". Susan Armstrong & Richard Botzler (eds.). *The Animal Ethics Reader*. London: Routledge, 2003, 33-44.
- Swart, Jac. A.A. & Jozef Keulartz. "Het Wilde Dier in onze Samenleving. Een Contextuele Benadering van Intrinsieke Waarde". *Filosofie & Praktijk*, jrg. 31, nr. 2 (2010): 12-27.
- Walker, Rebecca. "Human and Animal Subjects of Research: the Moral Significance of Respect versus Welfare". *Theoretical Medicine and Bioethics* 27 (2006): 305-331.
- Warren, Mary Anne. *Moral Status. Obligations to Persons and Other Living Things*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

INTERNETBRONNEN

- Varken en man: <http://www.dierennieuws.nl/nw/art/200802/nw63103.htm> (plaatje coverpagina).
- Kippen in wei: http://www.volaillelabelrouge.com/NL/014_differentes_volailles_poulet.php (plaatje pagina 14).
- Moederkip met kuikens: http://www.eenvandaag.nl/uploads/item/kip_12.jpg (plaatje pagina 20).
- Varkens: http://binnenland.nieuwslog.nl/data/subdomain/1101/article/20090630114530_varkens.jpg (plaatje pagina 22).
- Alpaca's: <http://www.wsleegers.nl/nl/index.aspx?PageID=43> (plaatje pagina 24).
- Biggetjes: <http://benb.ipsumdca.zetsolutions.nl/media/default.aspx/emma/org/10101371/varkens.jpg> (plaatje pagina 28).
- Kippen in stro: http://www.gelderlander.nl/multimedia/archive/01100/kippen_1100134b.jpg (plaatje pagina 31).
- Varken in modderbad: www.vandemoeshoek.web-log.nl (plaatje pagina 34).